

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblických věd

Monika Radovanská

Problémy uvnitř církevních obcí očima knihy Zjevení

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Mireia Ryšková, Dr. Theol.

Praha, 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 21. 5. 2019

Monika Radovanská

Bibliografická citace

Problémy uvnitř církevních obcí. Historie a vývoj prvotní církve. Exegeze Zj 1-3: bakalářská práce/
Monika Radovanská; vedoucí práce: Mireia Ryšková. – Praha, 2019. – 51 s.

Anotace

Bakalářská práce „Problémy uvnitř církevních obcí očima knihy Zjevení“ se nejprve stručně věnuje knize Zjevení jako takové (jejímu autorovi, literárnímu žánru, struktuře). Ve druhé části práce je nastíněno historické pozadí vzniku církevních obcí. Následně je předložen rozbor sedmi vzkazů sedmi církevním obcím (Zj 2-3), kdy je velký prostor dán historickým souvislostem, po nichž následují exegeze jednotlivých listů. Ve třetí kapitole předložené práce je načrtnuta možná identifikace a klasifikace potíží, s nimiž se církevní obce v Malé Asii na konci prvního století potýkaly.

Klíčová slova

Zjevení, prvotní církev, dopisy církvím

Abstract

The bachelor thesis "Problems within the Church Communities through the Eyes of the Book of Revelation" first briefly focuses on the Book of Revelation as such (to its author, literary genre, structure). The second part of the thesis outlines the historical background of the ecclesiastical communities. Subsequently, an analysis of seven messages is presented to seven ecclesial communities (Rev. 2-3), where the great space is given by the historical context followed by the exegesis of the individual sheets. In the third chapter of this bachelor thesis, a possible identification and classification of the difficulties encountered by the ecclesial communities in Asia Minor at the end of the first century were outlined.

Keywords

Revelation, Primary Church, Letters to Churches

Počet znaků (včetně mezer): 108 177

Děkuji své vedoucí práce za nesmírnou trpělivost a podnětné konzultace v průběhu psaní této práce.

OBSAH

ÚVOD	6
I. KE KNIZE ZJEVENÍ	7
I. 1. Autor	7
I. 2. Zjevení jako výzva	9
II. CÍRKEVNÍ OBCE V JANOVĚ ZJEVENÍ	10
II. 1. Historické pozadí vzniku církevních obcí	10
II. 2. Poselství sedmi církevním obcím	11
II. 3. Zj 1, 1-20	13
II. 3. 1. List do Efezu (Zj 2, 1-7)	15
II. 3. 1. 1. Z historie	15
II. 3. 1. 2. Rozbor listu	16
II. 3. 2. List do Smyrny (Zj 2,8-11)	19
II. 3. 2. 1. Z historie	19
II. 3. 2. 2. Rozbor listu	20
II. 3. 3. List do Pergama (Zj 2,12-17)	23
II. 3. 3. 1. Z historie	23
II. 3. 3. 2. Rozbor listu	24
II. 3. 4. List do Thyatir (Zj 2,18-29)	28
II. 3. 4. 1. Z historie	28
II. 3. 4. 2. Rozbor listu	29
II. 3. 5. List do Sard (Zj 3, 1-6)	33
II. 3. 5. 1. Z historie	33
II. 3. 5. 2. Rozbor listu	35
II. 3. 6. List do Filadelfie (Zj 3, 7-13)	37
II. 3. 6. 1. Z historie	37
II. 3. 6. 2. Rozbor listu	38
II. 3. 7. List do Laodikeji (Zj 3, 14-22)	40
II. 3. 7. 1. Z historie	40
II. 3. 7. 2. Rozbor listu	42
III. PROBLÉMY UVNITŘ CÍRKEVNÍCH OBCÍ – SHRUTÍ	44
ZÁVĚR	47
LITERATURA	49

ÚVOD

Poslední kniha Bible, Zjevení Janovo, novozákonní apokalypsa, byla a je kniha přitažlivá, ale také náročná. Čtená bez pomoci komentářů poučenějších a vytržena z historických kontextů může na čtenáře působit tísnivě, vyděsit jej sugestivními výjevy a ne zrovna příjemnými předpověďmi. Zde ovšem není líčena jen hrůza a byla by velká škoda, pokud to bylo to jediné, co si čtenář z této knihy odnese.

Jan psal jako zástupce křesťanů, jako svědek Kristův, který pro šíření evangelia trpěl, a nese určité poselství bratrům a sestrám v Kristu, kteří se ocitli v nouzi a potřebují ve své těžké situaci útěchu, radu, povzbuzení. Ujistění o naději a jistotě záchrany v Ježíši Kristu. Kniha Zjevení přichází do období krize, ve které se lidé ocitli, a do této krize promlouvá. Není jen obecným sdělováním pravd o dějinách a jejich smyslu. Zde, v Novém zákoně, mluví i konkrétně - ke konkrétním jedincům, do konkrétních křesťanských obcí, nacházejících se v Malé Asii, na konci prvního století. Identifikuje jejich potíže, chválí, kárá, radí. Odhaluje možná úskalí, boj se zlem, který jistě není jednoduchou záležitostí. Chce však adresáty, že jejich úsilí - píle, vytrvalost, snaha o čistotu - nezůstanou bez odměny. A jaká může být lepší odměna než usednout s Kristem na trůn tak, jako on usedl s Otcem na jeho trůn.¹ Toto vše je zasazeno do celkového kontextu definitivního vítězství Krista nad zlem. On, který svou smrtí a vzkříšením přemohl smrt, vybízí nás, abychom kráčeli v jeho stopách a ukazuje nám cestu, kterou se máme vydat.

Pokud se začteme do jednotlivých vzkazů sedmi církvím, může se nám stát, že se začneme poznávat. Že jsou snad dokonce výtky, které do nich směřují, vlastně určeny nám samým. Potom se člověk začne zamýšlet, co to bylo za dobu. S čím se první křesťané museli potýkat. Jaké byly místní podmínky. Jestli jejich zkušenosti byly odlišné od našich, nebo se v něčem podobaly. Předložená bakalářská práce je snahou o toto zamyšlení.

První část se věnuje stručnému úvodu ke knize Zjevení. Druhá část popisuje historické pozadí vzniku církevních obcí a následně předkládá rozbory jednotlivých obcí zmíněné v Apokalypse. Podrobněji je zmíněna historie dané obce a za ni je řazena exegeze samotného vzkazu. Ve třetím oddíle práce předkládá identifikaci vzniklých problémů a jejich možnou klasifikaci.

¹ Srov. Zj 3,21

1. Ke knize Zjevení

Pro tento druh židovské literatury, vznikající v letech 200 př. Kr. až 100 po Kr., existuje mnoho definic, z nichž nejvhodnější napsal J. J. Collins, jenž apokalypsu definuje jako: "druh zjevovatelské literatury, v níž je lidskému příjemci za použití narativního rámce zprostředkováno zjevení pocházející od nadpozemské bytosti a odhalující určitou transcendentní skutečnost, jež má jednak časový rozměr, neboť počítá s eschatologickou spásou, jednak zároveň rozměr prostorový, protože zahrnuje další – nadpřirozený – svět".²

Přestože židovské apokalypsy měly prokazatelně na autora knihy Zjevení vliv, samotnou knihu nelze zařadit do žádné snadno definovatelné formy. Text je směsicí literárních žánrů. Lze hovořit o zjevovatelské literatuře s jednoznačnými vlastnostmi apokalypsy, zároveň ovšem autor dílo předkládá formou dopisů a představuje se jako prorok. V celkovém shrnutí by se tedy kniha Zjevení dala popsat jako prorocko-apokalyptický spis ve formě listů konkrétním křesťanským obcím zasazených do jednoho velkého listu. Celá kniha má strukturu listu s preskriptem i závěrem. Z pohledu eschatologie by bylo možné ji popsat jako konkrétní dějiny spásy (v jednotlivých listech církevním obcím) vložené do kontextu univerzálních dějin spásy (zbytek knihy – „velký list“).

Autor knihy Zjevení znal velmi dobře Starý zákon, a ačkoli necituje nikde doslovně, v textu snadno rozpoznáme například vliv knih proroka Daniela, proroka Ezechiela, obrazy z knihy Moudrosti. Ta ho, kupříkladu, mohla motivovat k volné transformaci egyptských ran do vlastních ran polnic a misek. Pochopení Písma je tedy svobodné a tvořivé. Text vykazuje množství živých obrazů a dle autora je kniha Zjevení určena k poslechu: „...blaze (...) posluchačům“ (Zj 1,3).³

1. 1. Autor

Tradičně bývá za autora knihy Zjevení považován Jan, syn Zebedeův. Z představitelů tohoto názoru například Justin: Rozmluva s Tryfonem, Irenej, Muratoriho kánon, Klement Alexandrijský, Tertulián, Hipolyt Římský; Origenés výslovně uvádí, že apoštol Jan napsal jak knihu Zjevení, tak čtvrté evangelium. Již ve třetím století se však ozývají první nesouhlasné hlasy.

² COLLINS, John J. *The Apocalyptic Imagination. An Introduction to Jewish Apocalyptic Literature*, Cambridge, U.K., 1998, str. 4

³ „Blaze předčitateli i posluchačům (tohoto) proroctví, kteří zachovávají, co je v něm psáno, protože ta doba je už blízko.“

Dionýsos Alexandrijský († 265) dospěl na základě kritického literárního a teologického rozboru k závěru, že knihu Zjevení nepsal Jan, autor čtvrtého evangelia.⁴

Váhavost ohledně knihy Zjevení panovala zejména ve východní církvi. Cyril Jeruzalémský a Řehoř Naziánský ji vůbec nepočítali mezi novozákonní spisy, Jan Zlatoústý či Theodoret se o ní nikde nezmiňují. S určitou mírou jistoty můžeme tedy tvrdit, že autorem knihy Zjevení je jinak neznámý křesťanský prorok – pravděpodobně putující prorok – nejspíše palestinského původu. Jasně je jen to, že autor sám sebe nazývá Janem, a to na čtyřech místech (Zj 1, 1.4.9; 22, 8) a že označuje jako aktuální místo svého pobytu ostrov Patmos.

Doba vzniku knihy Zjevení také není pevně daná. Podle Ireneje pochází z doby vlády císaře Domiciána (81–96 po Kr.). V knize je Řím označován jako „Babylón“. V židovství se takto Řím označuje jako původce zničení druhého chrámu, tedy by tento obrat mluvil pro vznik po roce 70 po Kr. Obecně je vznik knihy Zjevení datován přibližně do let 90–97.

Politickým rámcem vzniku knihy Zjevení byla s největší pravděpodobností vláda císaře Domiciána, který bývá charakterizován jako krutovládce a tyran, jenž pěstoval císařský kult a vyžadoval, aby byl označován titulem dominus et deus (pán a bůh). Toto hodnocení vychází z předpokladu, že za jeho vlády docházelo k útlaku a pronásledování křesťanů v Asii. To pak bývá považováno za příčinu protirímského postoje knihy Zjevení a jejího důrazu na „útrapy“, tj. aktivní pronásledování.

Z dostupných pramenů však víme, že k pronásledování křesťanů docházelo nárazově s různými časovými prodlevami, tedy o aktivním plošném pronásledování hovořit nemůžeme. Snadno si ale dokážeme představit, v jaké nejistotě lidé té doby, kteří se hlásili k odkazu Ježíše Krista, žili a lze pochopit i jejich obavy a s tím spojený tón knihy Zjevení. Je zde zřejmý Janův jednoznačně negativní postoj vůči Římské říši a maloasijské společnosti, která přebírala hodnoty císařství, a Jan tento stát i tuto společnost odmítal jako říši zla. Kniha Zjevení odráží tento pohled na římskou společnost, odmítá vše římské a rovněž jednoznačně předpovídá konec Říma. Římský svět je skrz naskrz d'ábelský. Z Janovy strany se jedná o radikální kritiku společenského řádu římské společnosti, jejíž součástí křesťané byli.

4 Srov. EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny (Ecclesiastica historia)*, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988; kniha VII., 25. kapitola

1. 2. Zjevení jako výzva

Jan vyzývá křesťany k odporu a je mu jasné, že to vyvolá ostrou reakci. Zdrojem obav byly pro Jana obce, které byly malé a bezmocné a bylo jich v této části říše málo; mezi lidmi bylo i mnoho takových, kteří se domnívali, že mohou jít s proudem. Jan věděl, že musí něco udělat a rozhodl se napsat text knihy Zjevení, který je výzvou pro všechny ty, kteří se rozhodli jít cestou kompromisů i povzbuzením pro ty, kteří museli pro víru snášet nějaká protivenství. Kniha opakovaně spíše nabádá ke statečnosti a předpovídá utrpení. Věrní křesťané možná prolíjí krev, ale Ježíš Janovými ústy ubezpečuje, že bezmocné oběti se stanou konečnými vítězi.⁵

5 Srov. Zj 2,7.11.17.28; 3,5.12.21

II. CÍRKEVNÍ OBCE V JANOVĚ ZJEVENÍ

II. 1. Historické pozadí vzniku církevních obcí

Vznik křesťanství nebyl „jednorázovou akcí“, ale dlouhodobým procesem, kdy na jeho utváření mělo vliv mnoho faktorů. Z jedné strany to bylo období vyrovnávání se s odkazem Pána Ježíše, návazností na židovství, na straně druhé zasazení vlastního přesvědčení do kontextu doby jako takové. V poslední třetině prvního století se křesťanství dostalo do podivné krize. Došlo k definitivnímu rozchodu se synagogou. Židé sami se dostali do potíží, kdy byl roku 70 zničen chrám a veškeré nepokoje vzniklé v této době měly za následek ostřejší dohled římské správy. Reálně hrozilo, že dojde k perzekucím ze strany Římské říše (která považovala křesťanství za odnož židovství) a židovské obyvatelstvo se tím pádem stáhlo, uzavřelo do sebe, což se projevilo i ve vztahu ke křesťanství. Na rozdíl od Kristových vyznavačů měli za sebou dlouhý vývoj a mnoho zkušeností a věděli jistě dobře, co všechno může nastat. Během tohoto období „nervozity“, nutnosti řešení existenční otázky, došlo mezi oběma skupinami i k dosti k vyhoceným situacím, které však nelze mít za běžné postupy, nýbrž spíše za selhání jednotlivců.⁶

Zhruba od 80./90. let již křesťanství fungovalo víceméně samostatně. Prostřednictvím misí se šířilo a snažilo zakotvit všude tam, kde bylo evangelijní zvěsti popřáno sluchu. Úspěch misí závisel na přesvědčivosti jednotlivých misionářů a apoštolů a i mezi nimi panovaly různé názory. Ke konci prvního století existovalo více názorových proudů, různé postoje, které se více či méně tolerovaly. Existovaly různé teologické přístupy a Nový zákon dokládá, že spolu ne vždy souhlasily. Všechny skupiny, i přes jejich odlišnosti, však spojoval příběh Ježíše Krista, zkušenost zmrtvýchvstání, působení Ducha a očekávání parúzie. S tímto dědictvím se snažily vyrovnat, každá tak, jak bylo v jejich možnostech a schopnostech kulturních, intelektuálních, sociálních. Vše záviselo na tom, v jakém prostředí působily, na koho se svým poselstvím obracely. Obce byly postaveny před otázku, jak svou víru žít a zároveň přežít. Bylo to období zápasu o víru a hledání nových cest.

6 RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha : Karolinum, 2008, str. 343

II. 2. Poselství sedmi církevním obcím

Dopisy jsou adresné, přináší poselství místním církvím za Janových dnů. Kristus mluví k obcím osobně, byť přes prostředníka. Nastavuje jim zrcadlo, aby poznaly svůj stav a s pravou připraveností očekávaly jeho příchod. Dodává jim odvahu a sílu pro boje a pronásledování.

V oslovení každé církve je zdůrazněn určitý základní rys oslaveného Krista s důrazem na nějaký konkrétní účel. Jsou adresovány poslu – andělu – každé církve. Andělé církví – sedm hvězd (Zj 1,20) jsou pod ochranou Ježíše Krista, pod jeho vedením a jeho nástrojem pro vedení církví, neboť je drží ve své pravici (srov. Žl 16,11; Iz 41,10). Všechny vzkazy začínají slovy "znám tvé skutky". Nejprve Ježíš Kristus chválí, teprve potom napomíná. Výjimkou je Smyrna a Filadelfia, kde se neobjevují žádná slova napomenutí. Smyrna byla církví mučednickou a Filadelfia misijním sborem aktivně šířícím slovo Pána. Nemá slova pochvaly pro Laodikeju, církev odpadlickou. Ovšem i zde jde o projev Boží lásky (srov. Zj 3, 19), protože Bůh domlouvá tomu, koho miluje (srov. Př 3,11-12; Žd 12,6).

Každý dopis končí výzvou nebo přímo varováním "kdo má uši, slyš, co Duch praví církvím". Těchto konkrétních sedm církví bylo vybráno zřejmě i z důvodu dobré polohy. Probíhal zde čilý obchodní ruch a byla tedy reálná šance pro šíření dále po světě.

Všechny listy mají stejnou stavbu. Od označení adresáta, přes odesílatele, odkaz na dosavadní stav a poukázání na nedostatky ("ale to mám proti tobě"), pobídku k obrácení a pohrožení trestem až po závěrečné zaslíbení. Richard Scheuch pro toto rozdělení vytvořil přehlednou tabulku:⁷

dopis	adresát	odesílatel	Odkaz na původní věrnost a "ALE"	Nabádání k obrácení a pohrůžka	Závěrečné zaslíbení
1.	2,1a	2,1b	2,2-4	2,5-6	2,7
2.	2,8a	2,8b	2,9	2,10	2,11
3.	2,12a	2,12b	2,13-15	2,16	2,17
4.	2,18a	2,18b	2,19-20	2,21-25	2,26-29
5.	3,1a	3,1b	3,1b	3,2-4	3,5-6
6.	3,7a	3,7b	3,8-9	3,10-11	3,12-13
7.	3,14a	3,14b	3,15-17	3,18-20	3,21-22

⁷ SCHEUCH, Richard. *Průvodce apokalypsou*. Praha: Česká katolická charita, 1989, str. 33

Kromě listů sv. Pavla jsou dopisy církevním obcím z knihy Zjevení nejstarším a nejlepším pohledem do poměrů prvotní církve. Ukazují, na čem bude záležet. Hodnocení vychází z duchovních nikoli běžných světských měřítek. Zaměřuje se na vztahy k ostatním z hlediska lásky (v Efezu), na věrnost ve víře (ve Smyrně), na postoj k falešnému učení (v Pergamonu a Thyatirech), na duchovní bdělost (v Sardech), na věrnost svědectví i pod nátlakem nepřítele Ježíše (ve Filadelfii) a na nebezpečí záměny hodnot, kterým církev dá přednost – Boží za světské, Bohu nepřátelské (Laodikeja). Toto vše by nakonec mohlo zabránit v rozpoznání Syna člověka při jeho příchodu a jeho přijetí.

Uspořádání uvnitř jednotlivých dopisů koresponduje s uspořádáním celého Janova Zjevení. Každý z dopisů má záhlaví, stejně tak 1, 4-5. V každém z nich se opakuje příkaz "piš", tak jako 1,11. Totéž se týká začátku, kde se opakuje vždy některý prvek z úvodní vize (1,10-20) a v závěrečném zaslíbení se objevuje některý prvek ze závěru celé knihy (20,1-22,21). Podle Jiřího Mrázka tak jde vlastně o dopisy uvnitř "dopisu". Je zde naznačena kontinuita. Sedm sborů má přečkat to všechno, co je ve "velkém" dopise líčeno jako stav a směřování celého světa.⁸

8 MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*. Praha: Centrum biblických studií AVČR a UK, 2012, str. 34

II. 3. Zj 1, 1-20

Tuto kapitolu lze rozdělit do tří částí, a to prologu, oslovení a vidění postavy podobné Synu člověka.⁹

Prolog (Zj 1, 1-3) nám sděluje, že se jedná o zjevení Ježíše Krista, dané od Boha, které je dáno služebníkům. Prostřednictvím anděla (posla) naznačeno služebníku Janovi. Jan tedy mluví jako prostředník – prorok – z pověření Ježíše Krista. Nepřikládá ke svému jménu žádný titul a jedná tedy z pozice služebníka, který je svému okolí znám.

Ve třetím verši je pak vysloveno první ze sedmi blahoslavenství knihy Zjevení.¹⁰ Tento verš zároveň určuje, komu je list adresován, tedy předčiteli a posluchačům, a zmiňuje se výslovně o prorocství. Jde tedy o svědectví, jež má být čteno při bohoslužbách křesťanům v římské provincii Asie.

V oslovení (Zj 1,4-8) se dovídáme o sedmi církevních obcích v Asii. V té době se jednalo o římskou provincii v západní části Malé Asie, tedy dnešní Turecko. Číslo sedm je symbolické a vyjadřuje úplnost. V Asii bylo více sborů než sedm, například ve městech Kolossy, Hierapolis (významnější než 15 km vzdálená Laodicea) či v Troadě.¹¹ Sedm sborů tedy nejspíš pouze reprezentuje celou církev. Tyto sbory mají stejnou funkci a zodpovědnost (srov. Jan 8,12; Mt 5,14). Představují všechen Boží lid v celém jeho vývoji od jeho začátku až po jeho završení. Ježíš Kristus je mezi svícny dozorem a má, jako velekněz, výsostné právo přistříhnout knot, když svíce řádně nesvítí (srov. Zj 2,5).

Verš čtvrtý obsahuje přání milosti a pokoje (podobně jako pavlovské listy) od toho, který je, který byl a který přijde. Sedm duchů symbolizuje Boží působení ve světě.

Poté následují tituly Ježíše Krista jako Syna, svědka hodného víry, prvorozeného z mrtvých, jenž z nás učinil královský národ, kněze a Boha Otce, jenž je alfa i omega, jenž je, byl a přijde, Vševládny.¹²

⁹ Srov. HARRINGTON, Wilfrid J. - HARRINGTON, Daniel J. *Knihy Zjevení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012, str. 67

¹⁰ Zj 1,3; 14,13; 16,15; 19,9; 20,6; 22,7.14

¹¹ Srov. 2 Kor 2, 12; Kol 1, 1; Kol 4, 13

¹² Osoby Ježíše/Syna člověka a Boha Otce někdy v knize Zjevení sdílejí stejné charakteristiky. V některých případech tedy není možné jednoznačně určit, o kterou osobu Trojice (Otec – Syn) se jedná.

V další části první kapitoly knihy Zjevení (verše 9-20) se představuje Jan jako bratr a účastník soužení, který se dostal pro hlásání Božího slova a pro svědectví o Ježíšovi na ostrov Patmos. Zde, v den Páně, upadl do vytržení a setkal se s postavou podobnou Synu člověka (srov. Dan 10,5-6), která se mu představila jako První a Poslední, ten, který byl mrtev a je živ, a zadal Janovi úkol zapsat vše co viděl, a co uvidí.

Účinek toho, co Jan viděl, byl ohromující. Verše 12-16 obsahují popis tohoto vidění. Ve slovech "neboj se" pak přichází uklidnění, povzbuzení, výzva.¹³ Důvěřovat Pánu, následovat jej bez obav, protože on je „první a poslední“, ten Živý, který má klíč od smrti i záhrobí (v. 18). Devatenáctý verš obsahuje žádost o sepsání toho, co Jan viděl, i to, co“ přijde později“.

Dvacátý verš vysvětluje symboly sedmi hvězd jako andělů sedmi církevních obcí a sedm svícňů jako sedm církevních obcí. Zatímco Harrington ve svém komentáři vysvětluje sedm andělů jako nebeské protějšky k pozemským obcím, McGee či Richard Scheuch vidí ve slově ἄγγελος (vyslanec, posel; anděl) konkrétního člověka, který nesl odpovědnost za příslušný jmenovaný místní sbor.

13 Ježíš vysílá své učedníky jako „ovce mezi vlky“ s eschatologickou výzvou „nebojte se“ toho, co máte vytrpět, bojte se Toho, který má moc tělo i duši zahubit v pekle (Mt 10, 26. 28-31; Zj 3,10)
Srov. Mt 14,27; Mt 17,6; Mk 6, 50; Lk 5,10

II. 3. 1. List do Efezu (Zj 2, 1-7)

1 Andělu církve v Efezu piš: Toto praví ten, který drží sedm hvězd ve své pravici, který se prochází mezi sedmi zlatými svícny: 2 "Vím o tvých skutcích, o tvém úsilí i tvé vytrvalosti; vím, že nemůžeš snést ty, kdo jsou zlí, a vyzkoušel jsi ty, kdo se vydávají za apoštoly, ale nejsou, a shledal jsi, že jsou lháři. 3 Máš vytrvalost a trpěl jsi pro mé jméno, a nepodlehls únavě. 4 Ale to mám proti tobě, že už nemáš takovou lásku jako na počátku. 5 Rozpomeň se, odkud jsi klesl, navrať se a jednej jako dřív. Ne-li, přijdu na tebe a pohnu tvým svícnem z jeho místa, jestliže se neobrátíš. 6 To však máš k dobru, že nenávidíš skutky Nikolaitů stejně jako já. 7 Kdo má uši, slyš, co Duch praví církvím: Tomu, kdo zvítězí, dám jíst ze stromu života v Božím ráji."

II. 3. 1. 1. Z historie

Město Efez (Ἔφεσος), ve starověku proslulé filosofem Hérakleitem, stálo na místě, kde se dříve nacházela osada Chetitů zvaná Apasa (založena kolem roku 2000 př. Kr.), která byla důležitým střediskem pod vlivem chetitské a mykénské kultury. Asi v 10. století př. Kr. začali místo osidlovat iónští Řekové. Střetávala se zde tedy civilizace anatolská s řeckou. Zatímco Anatolci měli zřejmě zoomorfni kult, tj. uctívali božstva v podobě zvířat, řečtí bohové měli lidskou podobu. Původně se město začalo formovat kolem chrámu Artemis, který vystavěli Anatolijci, kteří tuto bohyni plodnosti uctívali.¹⁴

Město postavené z bílého mramoru se stalo letoviskem, kam přijížděli i římsí vládcové. Stalo se nejvýznamnějším městem provincie Asie na západním břehu dnešního asijského Turecka. Roku 133 př. Kr. patřil Efez k pergamskému království, které Attalos III. přenechal Římu.¹⁵

Toto přístavní město leželo u ústí řeky Kaysteros mezi horským pásmem Coressus a Egejským mořem. Přístav sloužil jako velké vývozní středisko. Bylo na cestě z Říma a končila zde asijská karavanní cesta. Stýkaly se zde duchovní proudy, kultura a náboženství Východu i Západu. Za Lysimacha (kolem roku 360 – 281 př. Kr.) se obyvatelstvo muselo přesunout do vyšších poloh,

¹⁴ Diana efezská, bohyně zobrazovaná jako postava s mnoha prsy. Nese podobné atributy jako řecká bohyně Artemis, se kterou byla ztotožněna. Je měsíční bohyní, která údajně pomáhá s plodností a blahobytem. Nazývána je také bohyní porodů. Je spojována s koupáním a očišťováním. V efezském chrámu si ženy, které ji uctívaly, obřadně myly vlasy.

¹⁵ Pergamský král Attalos III. odkázal svou zemi Římu, který z ní učinil provincii Asii. Řím se tak stal pánem Středozemního moře.

neboť přístav byl zanášen naplaveninami a již zde nebylo možno pobývat. Na místě chrámu bohyně Diany, který vyhořel, nechal později Alexandr Veliký postavit nový, který se stal jedním z divů starověku.¹⁶ Byl největším řeckým chrámem, který byl kdy postaven.¹⁷ Sloužil jako banka pro celou provincii a zároveň jako umělecká galerie, která vystavovala mistrovská díla tehdejších umělců.¹⁸

V hlavní části města se nacházelo obrovské přírodní divadlo vestavěné ve skále Pion, které mělo odhadem kapacitu asi 25 000 lidí. Dále se zde nacházel amfiteátr pro 100 000 diváků, lázně, Celsova knihovna, agora a dlážděné ulice. Efez se stal centrem císařského kultu. Měl tři oficiální chrámy. O chrámovém obraze bohyně Artemis se dokonce tvrdilo, že spadl z nebe (srov. Sk 19, 35).

Nejstarší zmínka o příchodu křesťanství je z poloviny 50. let, kdy zde pobýval apoštol Pavel a manželský misionářský pár Priska a Akvila. Podařilo se jim zde vybudovat základnu pro evangelizaci celé provincie Asie. Dopad evangelia zde byl obrovský. Později byly dokonce při vstupu do přístavu umístěny 4 sloupy (věže) se symbolem kříže, z nichž každý byl věnován jednomu z evangelistů, tedy Matoušovi, Markovi, Lukášovi a Janovi. Pohanské chrámy byly přeměněny na církevní modlitebny. Na nejvýše položeném místě nechal v 6. století vystavět Justinián baziliku sv. Jana, dle tradice nad hrobem sv. Jana. Efez patřil mezi tři střediska raného křesťanství spolu s Jeruzalémem a Antiochií Syrskou. Později ho předstihl Řím a Alexandrie.

V listech církevním obcím v Janově Zjevení je Efez na prvním místě. Rovněž tak by se dalo říci, že je na začátku okružní cesty, spojující postupně všech sedm obcí, kterým jsou tyto listy adresovány.

II. 3. 1. 2. Rozbor listu

Ježíš Kristus promlouvá k místní církvi a zjevuje její pravý stav. V prvním verši se Ježíš prochází mezi svícny, mezi svými církevními sbory, jako dohlížitel, pozorovatel, kterému nic neujde. On je ten, který je jim přítomen svou milostí. Slova prvního verše podle V. A. Žáka vycházejí z druhé a třetí kapitoly knihy Geneze, kde se Hospodin prochází uprostřed svého stvoření (srov. Lv 26, 12; Dt 23, 15).¹⁹ Je zde použita formule *Τάδε λέγει* = toto praví, která připomíná obrat "tak praví Hospodin", který je charakteristický pro starozákonní proroky, ale objevuje se i v jiných knihách Starého zákona (srov. Ex 4,22; 5,1).

16 Chrám roku 356 př. Kr. zapálil jistý Herostratos, aby své jméno učinil nesmrtelným.

17 Srov. PLINIUS STARŠÍ. *Kapitoly o přírodě*, Praha: Svoboda, 1974, str. 309

18 Chrám byl zničen Góty roku 256; zelené sloupy z tohoto chrámu byly za Justiniána převezeny a jsou součástí Hagia Sofía v Istanbulu.

19 ŽÁK, Vladislav A. *Apokalypsa*, Praha: Evangelická církev metodistická, 2005, str. 22

Pro svou identifikaci Ježíš používá titulů z první kapitoly knihy Zjevení (Zj 1, 12.16.20), které mají povětšinou souvislost se situací v dané obci.

Následuje ujištění "znám tvé skutky" (οἶδα = vím, tj. znám, chápu, rozumím). Jako u Pavla, i zde "tvé skutky" (τά ἔργα σου), znamenají tvé zodpovědné křesťanské chování. Poté přicházejí pochvalná slova směrem k obci v Efezu.²⁰ Úsilí, které muselo být jistě spojeno s nějakou námahou, únavou, někdy možná i obětí. Je tu ale i vytrvalost, trpělivost (ὕπομονή), která značí ovoce Ducha svatého. Vlastnost, kterou se mohou pyšnit svatí. Nesnesli ve svém středu lidi, kteří viditelně hřešili, byli zlí. Prověřovali si každého, kdo přišel do jejich sboru a prohlašoval se za učitele slova Božího nebo za apoštola. Slovo ἀπόστολος od slovesa ἀποστέλλειν znamená posel, vyslanec. Tedy nejde přímo o jednoho z Dvanácti, nýbrž o člověka, který se vydal na cestu, aby hlásal evangelium. Protože falešných apoštolů bylo mnoho, museli se křesťané nějakým způsobem bránit. Proto vyžadovali písemná doporučení od jiného sboru (srov. 2 Kor 3,1; 1 Jan 4,1; Řím 16,1) a byl vytvořen episkopát (ἐπίσκοπος = dozorce, strážce). Efezští zřejmě dokázali nedostatky v hlásání rozeznat. O co přesně šlo, nelze říci. Někteří poukazují na nikolaity²¹, jiní toto odmítají s tím, že nikolaité jsou místní a jejich problém dosud trvá.²²

Ve čtvrtém verši přichází výtky "...už nemáš takovou lásku jako na počátku." Stává se, že někdo horlí pro něco tolik, až nakonec zůstane jen u horlivosti a na ono "proč" zapomene. O jakou "lásku" se zde jedná? Zde zřejmě efezští opustili, ztratili tu hlubokou, nadšenou oddanost samotnému Pánu Ježíši. Tu prostou radost z něho, lásku (ἀγάπη) k němu. Ve věcech učení tedy bylo vše v pořádku, ale vytratil se osobní vztah k Ježíši Kristu a bez něj nemá jakákoliv činnost smysl.²³

V pátém verši je "návod", jak situaci změnit. "Rozpomeň se, odkud jsi klesl, navrať se a jednej jako dřív". Jaké to bylo, když se poprvé obrátili, co pro ně v ty dny Ježíš znamenal – tam se mohou a mají vrátit. V tomto verši jsou naznačeny tři etapy obrácení. Rozpomenout se, navrátit se (obrátit se) a jednat. Tyto tři etapy provázejí celý křesťanský život, jsou pro osobní duchovní rozvoj naprosto nezbytné. Pokud tak efezští neučiní, sám Kristus pohne tím svícem (srov. 1,20), nechá na tento sbor dopadnout „trest“. Efez by mohl ztratit své výsadní postavení nebo také zcela zmizet.

20 Srov. Ef 5, 15-20

21 GIESEN, Hans. *Knihy Zjevení apoštola Jana*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, str. 100

22 BEN WITHERINGTON III. *Revelation*, Cambridge University Press, 2003, str. 95;

AUNE, David Edward. *Revelation 1-5. Word Biblical Commentary 52A*. Nashville: Thomas Nelson, 1997, str. 143

23 Srov. Mt 24,12

Po napětí v pohružce přichází jisté uklidnění: "To však máš k dobru, že nenávidíš skutky Nikolaitů stejně jako já." Název Nikolaité je složeninou slova νικάω (zvítězit, porazit, přemoci) a λαός (lid, národ), tedy "vítěz nad lidem". Objevují se i názory, že by Nikolaité (též Mikulášovci, Mikulášenci atp.) mohli být totožní s učením Balaáma (Balaám = pohlcující lid), v listu do Pergama jsou však obě učení stavěna vedle sebe (srov. 2, 14-15). Někteří badatelé se domnívají, že to byl kněžský řád, který se začal formovat a pokoušel se nad lidmi vládnout, jiní říkají, že nelze určit, o jakou skupinu v prvních či pozdějších církvích šlo, další toto hnutí popisují jako antinomiánský gnostický kult kolem Nikolausa Antiochijského (srov. Sk 6, 5), který odpadl od víry a hlásal, že člověk musí nejprve hřešit, aby pochopil, co to hřích je, a tělesnosti se oddával s výmluvou, že se tyto hříchy nedotýkají ducha. Mohli to být cestující kazatelé ze Samaří, a kromě učení asi vedli i požitkářský život. Přesný obsah učení však nelze určit. Nový biblický slovník Nikolaity popisuje jako skupinu, která "usilovala o kompromis s pohanstvím, aby se křesťané mohli bez rozpaků účastnit některých společenských aktivit úzce provázané společnosti, v níž se nacházeli".²⁴

V sedmém verši je zaslíbení uvozené slovy "Kdo má uši, slyš...". Tento obrat známe z evangelií, kde jej Ježíš používá (srov. Mt 13, 9.43; 11, 15). Ne každý však má ten dar slyšet Boží slovo. Někteří sice slyší, ale uniká jim obsah poselství. V době Mojžišově bývalo zvykem pomazat kraje ucha kněží při jejich uvedení do kněžského úřadu (srov. Lv 8, 23-37). I my máme podíl na královském, kněžském a prorockém úřadě Kristově. Ježíš zde patrně chce vyburcovat pozornost těch, kteří Boží slovo poslouchají bez zájmu, tupě, aby se snažili hledat jeho hlubší význam.

"...slyš, co Duch praví církvím". Je to Duch svatý, který oslovuje církvev. Ježíš promlouvá od Otce skrze Ducha svatého.

A nakonec zaslíbení "Tomu, kdo zvítězí, dám jísti ze stromu života v Božím ráji." Vítězství, hlavní téma knihy Zjevení. Slovo "vítěz" se objevuje v Apokalypse celkem sedmnáctkrát. "Tomu, kdo zvítězí". Vítězstvím je víra, protože ten, kdo věří v Ježíše jako Syna Božího, přemáhá svět (srov. 1 Jan 5, 4-5). Někteří v tomto zaslíbení vidí protiklad k místnímu kultu posvátného Artemidina datlovníku, který stál u chrámu, a který se objevuje i na efezských mincích. Zajímavé je i srovnání se zákazem jíst ze stromu života na počátku Gn 3,22-24. Na konci věků tohoto zákazu již nebude zapotřebí.²⁵ První a poslední kniha Písma svatého. Spojení začátku a konce věků. Co lidé pokazili a ztratili, bude lidstvu zase darováno.²⁶

²⁴ Nový biblický slovník, heslo Nikolaité, str. 664

²⁵ Srov. Gn 2, 8-9; Ez 47, 12; Zj 22, 2.14

²⁶ SCHEUCH, Richard. *Průvodce apokalypsou*, str. 37

II. 3. 2. List do Smyrny (Zj 2,8-11)

8 Andělu církve ve Smyrně piš: Toto praví ten první i poslední, který byl mrtev a je živ: 9 "Vím o tvém soužení a tvé chudobě, ale jsi bohat; vím, jak tě urážejí ti, kdo si říkají židé, ale nejsou, nýbrž je to spolek satanův! 10 Neboj se toho, co máš vytrpět. Hle, ďábel má některé z vás uvrhnout do vězení, abyste prošli zkouškou, a budete mít soužení po deset dní. Buď věrný až na smrt, a dám ti vítězný věnec života. 11 Kdo má uši, slyš, co Duch praví církvím: Kdo zvítězí, tomu druhá smrt neublíží."

II. 3. 2. 1. Z historie

Smyrna (Σμύρνη; σμύρνα = myrha), turecky Izmir, je jedno z nejstarších středomořských měst nacházející se v západním Turecku na pobřeží Egejského moře, asi 50 km severně od Efezu. Bylo založeno ve 3. tisíciletí př. Kr. a záhy se z něj stalo významné kulturní centrum na anatolském poloostrově. V období kolem roku 1500 př. Kr. se dostalo pod vliv chetitské říše. V 1. tisíciletí př. Kr. se začali do Smyrny stěhovat Řekové, což dokládá mnoho dochovaných keramických a hrnčířských děl. Je také jedním ze sedmi míst, o kterém se tvrdí, že je rodištěm řeckého básníka Homéra. Za dob íónské kultury byla Smyrna velmi důležitým přístavem a získala si zpět svoji slávu. Ta trvala do doby, než se město dostalo pod vliv Lýdie a perské říše. Lydové Smyrnu na konci 7. století př. Kr. dobyli a zničili. V 6. st. př. Kr. padla Smyrna za obět' zemětřesení. Ve 3. století př. Kr., za Alexandra Velikého, bylo město Lysimachem vybudováno znovu, a to na svazích hory Kadifekale (Pagos). Stalo se nejbohatším městem Malé Asie. Okolí města bylo velmi úrodné a rovněž se zde nacházel přirozený přístav pro obchodní trasu přes údolí Hermos. Město bylo nazýváno květem, ozdobou nebo také korunou celé Asie.²⁷ Zdobily jej vznešené budovy a krásné chrámy Zeův, Kybely (Diany), Afrodité, Apollův a chrám Asklepiův. Panoval zde čilý obchodní ruch, který přinášel městu bohatství. Bylo zde divadlo, koncertní síň, stadion.²⁸ Smyrna jako první v celé oblasti zavedla kult bohyně Romy, výrazný zde byl také Asklepiův kult.²⁹ Roku 26 po Kr. zde byl vystavěn Tiberiův chrám a město se tak po Pergamu stalo druhým centrem císařského kultu.

²⁷ Akropole na hoře Pagos byla obklopena květy, živým plotem a myrtovými stromy. Odtud patrně vznikla tato přirovnání.

²⁸ Na něm byl roku 155 (nebo 156) umučen Polykarp, biskup smyrenský a žák apoštola Jana.

²⁹ Asklépios byl údajně řeckým léčitelem, který žil ve 13. století př. Kr. a z něhož vychází celý kult. V řecké mytologii je bohem léčitelství a lékařství. Od konce 5. století př. Kr. se stal v Řecku velmi populárním božstvem. Hlavním střediskem, odkud se tento kult šířil, byl Epidaurus. Kromě něj byl velmi váženým i v Athénách, Kosu a Pergamu. Na ostrově Kósu se nachází světoznámý Asklepieion, nejstarší nemocnice na světě, která byla založena Hippokratem. Tento kult sílil zejména v obdobích velkých lékařů. Například v letech 460 – 377 př. Kr. kolem Hippokrata, v letech 129 – 199 to byl Claudius Galén (129 Pergamon – 200 nebo 216 Řím), v letech 98 – 138 Sorános z Efesu.

Po pádu Jeruzaléma se sem přistěhovala početná skupina Židů, která měla silný vliv na politický i kulturní život.

Evangelium proniklo do Smyrny velmi brzy, pravděpodobně z Efezu (srov. Sk 19, 10). I zde ovšem křesťané museli čelit odporu ze strany Židů (srov. Zj 2,9; 3,9). Smyrna je církví mučednickou, která trpěla pro Krista. Pán Ježíš ve svém vzkazu do Smyrny říká, že ví o jejich soužení a chudobě. Nemá pro ně, stejně jako pro církve ve Filadelfii, jediného pokárání. Je zajímavé, že obě města, Smyrna a Filadelfie, byla jedinými, která nepřetržitě existovala, nikdy nebyla docela zničena. Narozdíl od jiných maloasijských měst se zde křesťanství zachovalo až do dnešní doby. V čele křesťanské obce stál žák sv. Jana apoštola Polykarp, kterému mohl být tento list adresován.

II. 3. 2. 2. Rozbor listu

Poselství do Smyrny je nejkratší a podobně jako v listě do Filadelfie v něm není slova pokárání. Verš osmý odkazuje na Zj 1, 17-18. Vzkaz je od prvního i posledního, který byl mrtev a je živ.³⁰ Ten, který má ve své moci konečné uspořádání všech věcí. Nebylo nic před ním (srov. Jan 1, 1-5) a nebude nic následovat po něm. I tento výrok se vztahuje k situaci v obci. Je ujištěním všem pronásledovaným, že Ježíš všechno řídí.³¹ Ježíš Kristus nad smrtí zvítězil a má moc až do konce zachovat ty, kteří snášejí pro jeho jméno příkoří. Žák v tomto označení kromě smyslu časového spatřuje ještě smysl kvalitativní. Za "první" (πρῶτῆ Ἀσίας) se kvalitativně považovalo město Smyrna a "poslední" v tomto městě byl chudý, bezvýznamný a pronásledovaný křesťanský lid. Ve slovech byl mrtev a je živ je možná připomenut pohnutý osud města, které bylo zničeno zemětřesením a opět ožilo. Titulatura z v. 8 je zde tedy nejspíš volena jako paralela k osudu obce.

Ve v. 9 Vím nebo také znám. Křtem je věřící přivtělen ke Kristu, stává se údem jeho těla. Když se trápí jeden úd, trpí celé tělo. Tedy je zde překlad „znám“ na místě.³² Křesťané ve Smyrně zakoušeli soužení, trápení, nesnáze pro víru v Pána. Slovo θλίψιν (soužení, tíseň) je užíváno především v souvislosti s pronásledováním a ohrožením života, lze jej chápat jako vyjádření "mezní situace".

30 Ve slovech „první a poslední“ je de facto shrnut Ježíšův příběh od preexistence po vzkříšení a "soudcovskou" roli.

31 V tomto případě jde o ztotožnění s charakteristikou Boží.

32 Řecké slovo οἶδα znamená vědět, znát, ale také rozumět, rozpoznávat, poznávat.

Místní sbor byl těž chudý (πτωχεία = chudoba), měli nedostatek v materiálních věcech. Prvotní církve tvořili převážně lidé z chudších tříd. Když někdo bohatý uvěřil v Krista, hrozil mu soud, a v případě odsouzení konfiskace majetku.³³ Zde však je chudý doplněno o "ale jsi bohatý". Církevní obec neměla sice majetek, měla však bohatství duchovní, bohatství v samotném Ježíši (opačně tomu bylo v Laodikeji, Zj 3, 17). Měli něco, co ostatním scházelo a na čem staví Kristus (srov. 1Kor 1, 18-21; Mt 5, 3.10.10-12; Žl 118, 22). Navíc majetek nemusí být nutně zárukou kvalitního života církve a křesťanů. Mnohdy tomu bylo spíše naopak (srov. Lk 18, 18-27; Mk 10, 23-27)

"..., vím, jak tě urážejí ti, kdo si říkají Židé, ale nejsou, nýbrž je to spolek satanův." Συναγωγή τοῦ σατανᾶ znamená doslovně synagoga satanova. Nejedná se zde samozřejmě o antisemitismus (srov. Řím 2, 28-29; 4, 16). Jan hodnotí Židy, židovství i synagogy v knize Zjevení pozitivně. Pokud použil tohoto spojení, myslel tím pouze a jen to, že se Židy nazývají neprávem a rouhají se (βλασφημία = rouhání, též pomluva, hanobení, urážka) proti pravému židovství. Pravého Žida dělá Židem jeho vztah k Bohu a jeho učení, ne rodový původ.³⁴ Náboženství ho odlišuje od ostatních lidí, pokud se s ním ztotožní (srov. Řím 9, 6). Křesťanství bylo v té době kvůli svému odporu k císařskému kultu považováno za protistátní. Židovství naproti tomu bylo religio licita, tedy státem uznávané. Po židovské válce v Judsku (66-70), která nebyla úspěšná, se však situace změnila a na Židy v diaspoře mohlo být pohlíženo s nedůvěrou. Ti pak zřejmě pomlouvali křesťany u vrchnosti a označovali je za původce nepokojů. Další možností vyhocených vztahů mohl být spor o označení "žid". Křesťané prohlašovali, že jsou skutečnými "židy", pravými dědici zaslíbení daných Izraeli, což se etnickým Židům nemuselo líbit a mohli reagovat podrážděně a aktivně udávat křesťany Římanům (srov. Řím 9, 8). Je však také možné, že šlo jen o určitou část smyrenských Židů, kteří byli vůči veřejné moci loajální a křesťany před městskou správou udávali z nějakých přečinů nebo i z ekonomických důvodů či vlastního prospěchu.

Verš desátý obsahuje povzbuzení "Neboj se toho, co máš vytrpět...". Pán dodává svým věrným těmito slovy odvahy, i když je zde načrtnuto, že bude hůř. Ježíš zde také uvádí bytost, která je za nesnáze křesťanů odpovědná a tou je διάβολος (d'ábel, pomlouvač). Tam je kořen všech protivenství. Zde má některé uvrhnout do vězení. Vězení v antice nebylo přímo trestem, nýbrž vazbou, ve které se čekalo na soud. Je to možné období pokušení a zkoušek, protože právě při tomto čekání může být křesťan v pokušení zapřít a Krista se zřeknout.

33 Srov. Žid 10,34

34 Spojení Συναγωγή τοῦ σατανᾶ se objevuje výhradně ve Smyrně a Filadelfii.

Soužení je vypočítáno na deset dní. Počet "deset" je symbolickým vyjádřením kratšího období, které má své meze, svůj konec a je Bohem stanovené (srov. Zj 12, 12; 21, 4).³⁵ Někteří v tomto čísle vidí deset vln pronásledování křesťanů římskou říší.³⁶ V následujícím verši je výzva "buď věrný až na smrt" a pro vítěze má Pán vítězný věnec života. (srov. Jak 1, 12). Úvod i závěr jsou ve znamení života a smrti. Kdo zemře, získá život.

Závěrečné zaslíbení se shoduje ze Zj 20, 14 a 21,8. Vítězný věnec (στέφανος) byl vkládán na hlavy vítězů různých zápolení, která mohla být válečná, ale též atletická či kulturní. Tento věnec získají ti věrní, kteří jsou ochotni Krista následovat až na kříž, a i přes hrozbu smrti jej vyznávat, být mu věrní (srov. Zj 3, 11; 12, 11; 2 Tim 4, 7-8; Jak 1, 12). Přímým důsledkem vítězství je, že křesťanům nebude ublíženo od druhé smrti. První smrt spočívá v konci života, jak jej známe. To však není úplný konec (srov. Zj 21, 4), protože přijde čas, kdy "mrtví vstanou" a pozemská smrt skončí vzkříšením. Největším nebezpečím tedy není první smrt (srov. Zj 20, 6.14; 21, 8). Tím nebezpečím je smrt druhá – skutečná, smrt ve smrti nebo také zavržení od pravého Jsoucna – Boha – do nicoty (srov. Mt 10, 28.32-33; Lk 12, 4-5.8-10).³⁷ Myslí se tím vyčlenění ze vzkříšení a úplné zničení (srov. Jer 51, 39.57). Kdo je však v Kristu, toho se to netýká. Oni jsou těmi posledními, kteří jsou předurčeni k tomu být prvními (srov. Mk 10, 29-31).

35 Symbolika deseti se objevuje již ve Starém zákoně (srov. Gn 24, 55; Nu 11, 19; Ex 7-12; Dan 1, 12-15).

36 Nero 64- 68 (za jeho vlády patrně popraven Pavel), Domicián 95 - 96 (v této době vyhoštěn Jan), Traján 104 – 117 (umučen Igncaius z Antiochie), Marcus Aurelius 161 – 180 (umučení Polykarpa), Severus 200 – 211, Maximinius (235 – 237), Decius (250 – 253), Valerian 257 – 266, Aurelian 270 – 275, Dioklecián 303 – 313 (nejhorší období pronásledování).

37 Apokalypsa zde navazuje na židovskou představu, že po první smrti (tělesné, na konci našeho pozemského života, které nikdo neunikne) přijde v posledním věku, na konci světa, po Božím soudu "druhá smrt", tedy věčné zahynutí pro ty, kteří nebudou moci obstát při posledním soudu.

Srov. Dan 12,1-3; 1 Hen 108,11-15; 4 Ezd 2,8-9; 2 Bar 85,11-15

II. 3. 3. List do Pergama (Zj 2, 12-17)

12 Andělu církve v Pergamu piš: Toto praví ten, který má ostrý dvouosečný meč: 13 "Vím, kde bydlíš: tam, kde je trůn satanův. Avšak pevně se držíš mého jména a nezapřel jsi víru ve mne ani v dnech, kdy můj věrný svědek Antipas byl zabit mezi vámi, tam, kde bydlí satan. 14 Jen to mám proti tobě, že u sebe máš zastánce učení Balaáмова. Jako on učil Baláka svádět syny Izraele, aby se účastnili modlářských hostin a smilstva, 15 tak i ty máš některé, kteří zastávají učení Nikolaitů. 16 Proto se obrať! Ne-li, brzo k tobě přijdu a budu s nimi bojovat mečem svých úst. 17 Kdo má uši, slyš, co Duch praví církvím: Tomu, kdo zvítězí, dám jíst ze skryté many; dám mu bílý kamének, a na tom kaménku je napsáno nové jméno, které nezná nikdo než ten, kdo je dostává."

II. 3. 3. 1. Z historie

Pergamon (Πέργαμος, doslovný význam "Horské město"), původní starověká obec, vznikla mezi dvěma řekami, které tvoří soutok svírající mohutný skalní pahorek. Ležela na území Mýsie v severozápadní části Malé Asie. Město se rozkládalo na útesu vypínajícím se na severním břehu řeky Kaikos, asi ve vzdálenosti 25 kilometrů od břehů Egejského moře. Stalo se centrem mocného a významného helénistického království, kterému mezi léty 282 až 133 př. Kr. vládla dynastie Attalovců. V současnosti se zde nachází turecké město Bergama.

Na důležitosti získal Pergamon na počátku 3. století př. Kr., kdy si zde Lysimachos uložil velikou sumu talentů (9.000) a pověřil jejich hlídáním eunucha Filetaira, který se ale vzbouřil a přešel na stranu Seleuka I., čímž se Pergamon stal centrem malého, fakticky nezávislého státu. Za Attalova panování se Pergamon povznesl mezi vůdčí helénistické státy.³⁸ Attalos podporoval rozvoj vědy a umění. Dokladem toho je známá pergamská sochařská škola. Město se honosilo nádhernými chrámy a reprezentativními veřejnými budovami.

Vrcholu proslulosti Pergamon dosáhl na počátku 2. století př. Kr., kdy byl po vítězných bitvách rozšířen o další území. Pergamské království poté zahrnovalo Mýsii, Lýdii, Pisídiu, Pamfýlii a většinu Frýgie a Iónie. Attalos III. v roce 133 př. Kr. odkázal ve své závěti pergamské království Římu. Většina území tak byla přeměněna v provincii Asie.

³⁸ Attalos I. vládl v letech 269 – 197 př. Kr.

V prvních dvou staletích římské nadvlády setrval Pergamon v pozici hlavního města provincie později představoval společně s Efezem a Smyrnou nejdůležitější středisko Asie. Na konci 1. století př. Kr. zde byl vztyčen jedinečný chrám zasvěcený Augustovi, jenž se stal centrem kultu tohoto císaře. Pergamon byl také jedním z hlavních sídel uctívání boha léčitelství Asklépia. Císařové Traianus a Hadrianus nechali rekonstruovat místní chrámy.

Vrchol pergamské akropole, tzv. "staré město" byl tvořen tržištěm, horní agorou, která ležela na jižní straně a královským palácem na severu. Mezi nimi se nacházel ve výši 300 metrů proslulý Velký Diův oltář, který zde byl vztyčen po roce 180 př. Kr. a připomínal vítězství nad Kelty. Chrám byl zdoben rozsáhlými reliéfy, zobrazujícími zápas Dia s titány. Oltář byl jedním ze sedmi divů světa.³⁹ Dále zde byl Dionýsův chrám, hexastylový dórský chrám bohyně Athény, divadlo pro 10.000 diváků s dlouhou terasou. Dále ve městě byla knihovna, která obsahovala přes 200 000 pergamenových svitků, a velký, v korintském stylu postavený, Trajanův chrám (Trajaneum). Nalézal se zde rovněž Heroon – svatyně, v níž byli uctívání králové, především Attalos I. a Eumenés II. V nižších patrech akropole stálo gymnasion a chrám Démétry. Tři kilometry od akropole stál Asklepion, proslulá svatyně boha Asklépia, kde nemocní vykonávali ozdravnou koupel. Kněží zde léčili nemocné vzduchem, sluncem a pohybem. Asklepiovský znak, hůl ovinitá hadem, se stal symbolem lékařství.

Pergamští také vynalezli na počátku 2. století př. Kr. nový materiál vhodný k uchování textů, nazývaný pergaminus či pergamena (pergamen), a to v reakci na Ptolemaiovců, kteří zastavili vývoz papýru do města, aby jej poškodili.

V době, kdy je psána kniha Zjevení, byl Pergamon zřejmě sídlem prokonzula, a tedy druhým správním centrem provincie (prvním byl Efez). Jako administrativní centrum byl také sídlem odvolacího soudu.

II. 3. 3. 2. Rozbor listu

Poselství do Pergama je nejkratším. Kristus se zde představuje jako bojovník a soudce (srov. 1, 16). Ostrý dvoušedý meč ve dvanáctém verši znamená Boží slovo.⁴⁰ Boží slovo přináší odpovědi i naději v lidské nouzi, ale také slovo upozorňující na hříchy člověka. V Pergamu jím bylo nepravé, falešné náboženství.

³⁹ Zrekonstruovaný je vystaven v berlínském muzeu "Pergamon".

⁴⁰ Srov. Žd 4,12 a Zj 19,15

Pán však nebude bojovat jen proti zastáncům falešného učení, ale i proti těm, kteří takové mezi sebou trpí. On bude tím soudcem, který rozhodne o životě a smrti. Může zde jít o protiklad ke světskému soudu, který se ve městě nacházel. Římský prokonzul zde používal při soudu *ius gladii* (právo meče), právo udílet trest smrti.

Ve třináctém verši je sbor chválen za to, že nenechává bez povšimnutí okolnosti, v nichž žil - tam, kde je trůn satanův (srov. 1 Petr 5,8). Důvodem tohoto výroku byly zřejmě tamější pohanské chrámy. Dřív oltář nacházející se poblíž královského paláce, jenž nese podobiznu pohanského boha, působí velmi sugestivně a někteří se proto domnívají, že právě on mohl být tím trůnem. Nejvíce se však tímto trůnem zdá být chrám Asklépiův. Pergamon si jej cenil, jako si cenili v Efezu Artemidy. Znakem Asklépia byl had, který je dáván do souvislosti se satanovou mocí (srov. Gn 3, 15; Zj 12, 9; 20, 2). Poutníci přicházeli, aby uctívali tohoto boha a dávali mu mesiášské tituly, například σωτήρ (= Spasitel, zachránce). Jediným pravým Spasitelem je však Ježíš a místní křesťané byli schopni hájit Kristovo božství. Ježíš zmiňuje věrného svědka Antipa, který byl zabit a o kterém nic bližšího nevíme.⁴¹ Ani smrt bližního však nezviklala víru místního sboru a toho si Ježíš velmi cení. Narozdíl od Efezu, kde následuje výtky "Ale to mám proti tobě..." (srov. Zj 2, 4), zde je Pán mírnější a říká: "Jen to mám proti tobě." (v. 14) překládáno také "Málo mám proti tobě".

H. Giesen však v "trůnu satanově" vidí zvrhlou státní moc, protože trůn je v knize Zjevení vždy dáván do spojitosti s nějakou (pravo)mocí.⁴²

Ve 14. verši je místní obci vytknuto, že mezi sebou trpí zastánce učení Balaámova, se kterými jsou srovnáváni Nikolaité. Balaám (též Balám, či Bileám) je zajímavou postavou Písma svatého, o které pojednává zejména čtvrtá kniha Mojžíšova (Nu 22-25; 31, 8.16). Bývá dáván do protikladu k Abrahamovi (otci víry). Balaám radil králi Balakovi, aby se skrze vlnadné moábské ženy a ženy svých midjánských spojenců pokusil svést Izraelce k páchání smilstva, čímž by na Izrael přivodil Boží hněv. Částečně se mu to podařilo, leč část Izraelců zachovalo věrnost svému Bohu a pobili midjánské uctíváče Baala a zabit byl také Bileám, a to mečem (srov. Nu 31, 8; Joz 13, 22). Mišna v traktátu Pirkej Avot uvádí tři charakterové vady, jimiž se Balaám vyznačoval. Zlé oko, vypínavý duch a rozmáchlý život.⁴³

41 O Antipovi se zmiňuje Tertullian. Podle něj šlo o pergamského biskupa, který byl umučen za Domitiana v rozpáleném býku.

Srov. DUNN, Geoffrey D. *Tertullian. The Early Church Fathers*, London: Routledge, 2004, str. 130, odst. 12.7

42 GIESEN, Hans. *Knihy Zjevení apoštola Pavla*, str. 13

43 Pirkej Avot. Výroky Otců. Traktát Babylonského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem, Praha: Sefer, 1994 (překlad a komentář Bedřich Nosek), str. 44-45 (k. 5, v. 22)

Za jednoho z žáků Balaáma byl považován ten, kdo je nešťastný, když vidí, že se druhému daří, je bohorovný, domýšlivý, bezostyšný, a navíc má nezřízenou touhu po majetku.

V Novém zákoně se o Balaámovi kromě knihy Zjevení zmiňuje ještě 2 Pt 2, 15 a Ju 1, 11. Rabíni vykládali jméno Balaám jako Baal Am, což znamená "Pán nad lidem" a má tedy stejný význam jako jméno Nikolaité (viz výše). Jde zde nejspíš o snahu přiblížit chování Nikolaitů (o kterých jinak prakticky nic nevíme) starozákonnímu odkazu, čehož kniha Zjevení užívá často. Církev musí být ostražitá a neustále reflektovat sebe sama. Je důležité připomínat si minulost, neustále se zamýšlet, zda něco není špatně, aby se chyba neopakovala. A místní sbor měl mezi sebou takové, kteří nějakým způsobem sympatizovali s falešným učením. Slovo smilstvo (πορνεία) bylo ve Starém zákoně používáno pro vyjádření nevěry vůči Hospodinu a jakékoli sympatizování s jinými kulty, jakým může být i požívání masa obětovaného modlám (srov. 1 Kor 8). Je tu problém přizpůsobování se, kdy je těžké rozlišit, zda už situace nehraničí s modloslužbou, nebo zda tímto přizpůsobováním není někdo jiný ke špatnostem sváděn.

Ve verši šestnáctém je výzva k obrácení. Pokud se místní sbor neočistí, přijde Kristus a bude bojovat mečem svých úst. Boží slovo má nakonec vítěznou moc. Proti soudní moci římské je zde postavena Kristova. On je jediným pravým soudcem. Svým slovem Pán svědčí o tom, co je pravda, jaké je správné učení (srov. Zj 19, 15; Iz 49, 2; Žid 4, 12). Tomu, kdo zvítězí se dostane skryté many. Ježíš je chlebem a zároveň je skrytý našemu pohledu (srov. Jan 6, 27. 31-40). Pro skrytou manu však existuje výkladů více. Podle rabínů v třetím nebi melou mlýny manu pro spravedlivé. Baruchova Apokalypsa zmiňuje manu, která bude padat z výšin a Bůh jí bude živit své věrné (29, 8). Další z výkladů říká, že jde o manu uloženou do schránky úmluvy (srov. Ex 16, 33-35; Žid 9, 4), kterou prorok Jeremiáš skryl na hoře Sinaj (srov. 2 Mak 2, 4-8). Ta bude nalezena při příchodu Mesiáše na konci věku. Skrytá mana, pravý pokrm je dána do protikladu k pohanským hostinám. Pokud se jich v Pergamu dokáží vzdát, budou mít účast na hostině v Božím království. Kromě skryté many získá vítěz bílý kamínek (ψήφος), na kterém bude napsáno nové jméno, které zná jen ten, kdo jej získá. I zde je výkladů více. Podle rabínské tradice spolu s manou padaly z nebe i perly a drahé kameny. V tom případě by tento kamínek mohl znamenat věčnou odměnu. Kamínky se ale používaly i u soudu. Černé znamenaly vinu a bílé nevinu. Potom by mohlo jít o připomínku Božího soudu. Dále jsou připomínány tzv. tessery, které byly používány při řeckých zápasech. Byly to tabulky, do kterých bylo vyryto jméno vítěze, který se pak touto tabulkou prokazoval na nejrůznějších místech, kde požíval všemožných výhod. Zde by šlo nejspíše o vstupenku do nebe.

V neposlední řadě existovaly také amulety, kameny, ve kterých bylo vyryto jméno božstva, pod jehož ochranu a sílu se člověk chtěl ukrýt. Bílá barva symbolizuje radost a vítězství.

Jméno, které bude na kamínku napsáno, bude nové. Bůh Otec i Ježíš Kristus dávali některým biblickým postavám nová jména. (srov. Abrahám Gn 17, 5; Jákob Gn 32, 29; Iz 62, 2; 65, 15; učedníci Mk 3, 16; Jan 1, 42). Každý křesťan, když se jím stane, stane se také novým člověkem, novým stvořením (srov. 2 Kor 5, 17; Gal 6, 15; Ef 2, 15; 4, 22; Kol 3, 12). Vstupuje do osobního vztahu s Ježíšem a dostává se mu zaslíbení vnitřního společenství s Kristem.

II. 3. 4. List do Thyatir (Zj 2, 18-29)

18 Andělu církve v Thyatirech piš: Toto praví Syn Boží, jen má oči jako planoucí oheň a nohy jako zářivý kov: 19 "Vím o tvých skutcích, lásce a víře, službě a vytrvalosti; vím, že tvých skutků je čím dál více. 20 Ale to mám proti tobě, že trpíš ženu Jezabel, která se vydává za prorokyni a svým učením svádí moje služebníky ke smilstvu a k časti na modlářských hostinách. 21 Dal jsem jí čas k pokání, ale ona se nechce odvrátit od svého smilstva. 22 Hle, sešlu na ni nemoc a do velikého soužení uvrhnu ty, kteří s ní cizoloží, jestliže se od svých činů neodvrátí; 23 a jejich děti zahubím. Tu poznají všechny církve, že já vidím do nitra i srdce člověka, a každému z vás odplatím podle vašich činů. 24 Vám ostatním v Thyatirech, kteří nepřijímáte toto učení, kteří jste nepoznali to, čemu říkají hlubiny satanovy, pravím: Nevkládám na vás jiné břemeno. 25 Jenom se pevně držte toho, co máte, dokud nepřijdu. 26 Kdo zvítězí a setrvá v mých skutcích až do konce, tomu dám moc nad národy: 27 bude je pást železnou berlou, jako hliněné nádoby je budu rozbíjet 28 – tak jako já jsem tu moc přijal od svého Otce. Tomu, kdo zvítězí, dám hvězdu jitřní. 29 Kdo má uši, slyš, co Duch praví církvím."

II. 3. 4. 1. Z historie

Thyatiry (Θυάτειρα) ležely v širokém nízko položeném průsmyku spojujícím údolí Hermu a Kaiku, asi 60 km jihovýchodně od Pergama a 50 km od Sard (dnes se zde nachází moderní turecké městečko Akhisar, což v překladu znamená Bílý hrad). Thyatiry byly prosperujícím obchodním městem na cestě z Pergama do Laodikeji. Významný zde byl kult Apolla Pythojského (božského jezdce na koni, kterého uctívali původní kolonisté z Makedonie) a kult kaldejské bohyně Sambathé, jejíž věštírna se tu nacházela. Plinius starší o tomto městě napsal, že není příliš vznešenou obcí (inhonora civitas). Že to byla „obyčejná obec, kde nemravnost místních žen byla vyhlášena“.⁴⁴

Thyatiry ležely na hranici mezi Lýdií a Mysií. Původně plnily funkci pohraniční pevnosti na západě území syrského krále Seleuka I., později východní hranici pergamského království, se kterým přešly roku 133 př. Kr. pod římskou nadvládou. Řím sem dokonce umístil elitní jednotku. Původní město se jmenovalo Pelopia (Πελοπία). Během helénistické éry, v roce 290 př. Kr. bylo přejmenováno králem Seleucem I. Nicatorem na Thyateira (pl. Thyatiry). Město vzkvétalo zejména za podpory římského císaře Vespasiána.

⁴⁴ PLINIUS SECUNDUS, Gaius, *Kapitoly o přírodě*, Praha : Svoboda, 1974, str. 309

Během římské éry proslulo výrobou barevných látek (zejména vyhlášeným purpurem, barvou králů, získávanou z mořských plžů), výrobou oděvů, ale také zde bylo důležité středisko zpracování mědi a hrnčířství. Žili zde tedy především obchodníci a řemeslníci. Řemeslníci se již tehdy sdružovali v jakési stavovské cechy, v rámci nichž hájili své zájmy. Mezi archeologickými nálezy bylo mnoho vývěsních štítů vlnářů, pláteníků, jirchářů (těch, kteří zpracovávali kůže), tkalců, krejčířů, barvířů, hrnčířů, kovářů, pekařů a také obchodníků s otroky. Organizované cechovníctví mělo společenský i náboženský smysl. Každý měl svůj reprezentativní znak a svého ochranného patrona, jemuž při zahájení schůzí bylo obětováno. V cechovních svatyních se konaly slavnosti a obětní hodokvasy, jež byly spojeny i s mravní nevázaností. Z Thyatir pocházela filipská obchodnice s purpurem Lydia, o které se zmiňuje kniha Skutků (srov. Sk 16, 14-15) a stala se první křesťankou na evropské půdě.

Komunita křesťanů zde byla až do roku 1922, kdy bylo ortodoxní křesťanské obyvatelstvo deportováno. Thyatiry jsou titulární diecézí v Turecku.

II. 3. 4. 2. Rozbor listu

Jen na tomto místě v knize Zjevení se Kristus představuje jako Syn Boží. Titul je původně královský (srov. Žl 2, 7), později také mesiášský, stejně jako titul Syn člověka, navazující na knihu Daniel (Zj 1,13; 14, 14). Možná je i narážka na císařskou korespondenci, ve které se císař uváděl jako syn božských předků (např. "Syn božského Caesara").

Oči jako planoucí oheň, které vidí do nitra člověka. Nohy jako zářící kov. V řeckém textu ὄμοιοι χαλκολιβάνω znamená podobné lesklému kovu (též mosaz, bronz).⁴⁵ Žák píše, že se jedná nejpravděpodobněji o "měď rozpálenou tak, že se dá lít nebo má barvu kadidla."⁴⁶ Kristus je podle něj v postavení božského krále a soudce, který spaluje své poražené nepřátele a odsouzené hříšníky, na které šlape žhavými nohama. Mrázek vidí v kovových nohách protiklad k Danielově vizi o soše mocnáře, který měl sice zlatou hlavu, ale stál na hliněných nohách (srov. Dan 2, 31-35). Ježíšův postoj je pevný, dostojí svému slovu, chystá se došlápnout na nevěrné.⁴⁷

45 "Chalkolibanos" byla obchodní značka běžně používaná v Thyatirách. Jednalo se o slitinu mědi a bronz s metalickým zinkem. In: HEMER, C. J. *The Letters to the Seven Churches of Asia in their Local Setting*, JSOT, Sheffield, 1986, str. 69

46 ŽÁK, Vladislav A. *Apokalypsa*, str. 31

47 MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, str. 49

V následujícím verši přichází ujištění "Vím o tvých skutcích" a výčet toho, co je na sboru chvályhodné. Skutky jsou viditelnou a lidem dobře srozumitelnou vizitkou pravých křesťanů (srov. Jak 2, 18). Láska (ἀγάπη) (která chyběla v Efezu) místním neschází, stejně jako víra (πίστις), služba (διακονία) a vytrvalost (ὑπομονή). Nejen že tyto věci křesťanům nechybí, ale je jich "čím dál tím více". Služba znamená nejen péči o potřebné, ale i služba Slovu, tedy i zvěstování Krista. Vytrvalost je užitečná vlastnost v době utrpení a pronásledování. To vše je zde vyzdviženo.

V následujících verších je však výtky. Thyatirští zřejmě nedokázali rozlišit pravdu od svůdného klamu a trpěli mezi sebou ženu Jezabel. Nebezpečí bylo nejspíš podobné tomu v Efezu a Pergamu (2, 6; 2, 15). Ve většině případech je toto jméno vykládáno jako symbol pro někoho, kdo zavádí pohanské zvyky, bez přesnější identifikace. Tato sidónská princezna, která se vdala za izraelského krále Achaba⁴⁸ a přivedla s sebou do země mnoho baalovských kněží⁴⁹, bývá ve většině výkladech srovnávána s Balaámem a problémy s Nikolaity v Pergamu. Tedy problémem je participace na pohanských hostinách a svádění ke smilstvu.

Jaký je tedy rozdíl mezi Balaámem a Jezabel, když se oba jeví jako prototyp toho, kdo svádí k pohanství? Může být v pohlaví. Možná jde jen o to zdůraznit, že se zde jedná o ženu. Možná je rozdíl ve významnosti obou starozákonních postav. Balaám byl jen prorok povoláný králem, kdežto Jezabel byla královnou. Měla tak jistě větší vliv na lidi, ale také větší zodpovědnost za to, co svými skutky způsobila. S tím by mohla korespondovat velmi silná slova odplaty ve 22. a 23. verši. Byla to žena všehoschopná, nebezpečná, která se neštítala ani vraždy na Nábotovi, aby uhájila své zájmy (srov. 1 Král 21, 1-16). Může tedy i zde, v Thyatirech, být problém dalekosáhlejší než v ostatních obcích.

I přes rány, které mají Jezabel postihnout, jí Pán neodsoudil hned. I s ní počítal. Ve verši 21 je napsáno, že dostala čas k pokání, ale nevyužila jej a od smilstva se nechtěla obrátit. Tedy šlo nejspíše o příslušnici církve. Vzhledem k odkazu na Jezabel, by to mohla být i manželka představitele obce, která měla, vzhledem ke svému postavení, vliv na ostatní členy místní církve. A vzhledem k tomu, že dostala čas k pokání, musela si být vědoma toho, že její chování není úplně správné. Tato myšlenka je ale nepodložená a zůstává pouze hypotézou.

48 Srov. 1 Král 16, 31

49 Baal byl jedním z hlavních levantských bohů, syn Elův a hlavní fénické božstvo. Byl spojován hlavně se zemědělstvím, bouří a deštěm. Ve své podobě známé jako Baal Hammon patřil též k vysokým božstvům starých Kartáginců.

Kristus má pronikavé oči a vidí do hlubin člověka (v. 23). V řeckém textu ve verši 23 Pán nahlíží ledví a srdce.⁵⁰ Νεφρός (ledví) je v biblické tradici chápáno jako obraz pro city, svědomí. Srdce pak je spíše obrazem vůle (srov. Jer17, 10). Pán vidí i to, co je skryté, a potrestá nejen původce špatnosti (Jezabel), ale i jeho následovníky, které hodlá zahubit, uvrhnout do velikého soužení.⁵¹

Ve 24. verši je zmíněn ještě jeden aspekt bludného učení. Týká se nahlížení hlubiny satanovy. Existovaly tací, kteří tvrdili, že ten, kdo dostatečně nepoznal nadpřirozené věci světa, nemůže mluvit o víře. Měli za to, že se tímto poznáním prohlubuje zkušenost s Bohem, že cvičí duši, aby se nedotčena a neposkvřena povznášela nad veškeré zlo a toto zlo tedy vědomě vyhledávali.⁵² Vědomé vyhledávání zla je velmi nebezpečnou hrou, rouháním proti Bohu, které však lidi přitahovalo a přitahuje. Formulace "to, čemu říkají" v tomto verši však vyznívá poněkud sarkasticky a mnoho výkladů se tak přiklání k tomu, že zde šlo o ironii, kdy si Jezabel nárokuje poznání hlubin Božích.

Velikým kamenem úrazu pro thyatirské křesťany mohly být cechy. Každý z nich měl svého patrona, ochránce, kterému bylo obětováno, aby obchody kvetly. Pro křesťany, kteří s nimi měli, co dočinění, to mohla být ve výsledku dosti bezvýhodná situace. Jak si zajistit rozumné postavení a zároveň nehřešit? Do jaké míry se lze přizpůsobit okolnímu světu, aby křesťan zůstal křesťanem, věrným Kristu, a zároveň si zajistil obživu a rozumné společenské postavení? Podobné problematice se věnoval apoštol Pavel v Prvním listu do Korintu (1 Kor 8, 1-13). Nezáviděníhodná situace. Přesto tu byli tací, kteří žádná bludná učení nepřipustili (v. 24), na něž Pán nevkládá jiné břemeno (βάρος = břemeno, zátěž, tíha). Nechce po nich, aby se snažili někoho formovat, kárat, obracet, vyvrhnout ze svého středu. Chce po nich jediné. Držet se toho, co mají, dokud nepřijde.⁵³ Těch, kteří zůstali bez poskvrny, bylo zřejmě velmi málo. Ačkoli však nebyla situace jednoduchá, působí tento verš jako povzbuzení. Ten malý zbytek nenese žádnou odpovědnost za činy ostatních. Nevztahuje se na ně tedy ani trest za provinění.⁵⁴ Má jen vydržet, pokusit se situaci ustát (srov. 2 Tes 2, 15; Žid 4, 14; 10, 23; Zj 3, 11).

Odměna je přislíbena těm, kdo vydrží ve skutecích Kristových až do konce. Budou mít moc nad národy (ἔθνη), převahu nad pohany. Budou je pást železnou berlou a rozbíjet jako hliněné nádoby. Stejně zaslíbení je ve druhém žalmu (Žl 2, 8-9), který je chápán jako žalm mesiášský.

50 Srov. Žl 7,10; Jer 10, 20; 17, 10

51 Srov. 1 Tes 2, 4; Řím 2, 6,9; Gal 6, 7

52 LOHMEYER, Ernst. *Die Offenbarung des Johannes*, Tübingen. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1970, str. 29; BARCLAY, William. *Revelation of John*, Westminster John Knox Press, 2017, str. 137

53 Srov. usnesení apoštolského sněmu ve Sk 15, 28-29

54 Podobně v 1 Král 19, 18, kde Hospodin oznámil Eliášovi, že zachová v Izraeli ty, jejichž koleno nepokleklo před Baalem.

Železná berla je symbolem moci. Kdo má berlu, je pastýřem svého lidu, který chrání, ale i usměrňuje, když je potřeba.⁵⁵ Ve spojení s hliněnými nádobami mohou být obrazem rituálu, který byl používán při nástupu nového krále na trůn. Hliněné nádoby byly označeny jmény nepřátelských národů a nový král je symbolicky rozbil železnou holí. I hrnčír, který vytvořil hliněnou nádobu, která se mu nelíbí, ji může rozbít.

Pán dá svým věrným stejnou moc, jakou on přijal od Otce (v. 28).⁵⁶ Kdo mu zůstane věrný, bude mít podíl na jeho vládě (srov. Žl 2, 8). Dá jim hvězdu jitřní. Jitřenka (planeta Venuše) symbolizovala též moc. Ve starém Babylóně byla Jitřenka symbolem božské vlády (srov. Iz 14, 12), v době římské uctívána jako dárkyně vítězství a panování nad světem.⁵⁷ Podle některých výkladů může jít ale i o druhé zaslíbení. Bohyně Ištar (Jitřenka babylonská)⁵⁸ byla zobrazována s holubicí, která je v křesťanství symbolem pro Ducha svatého, což by znamenalo moc lásky, protože Duch svatý je jednající láska Boží.⁵⁹ Ve Zj 22, 16 je však jasnou hvězdou jitřní sám Ježíš. Pán tedy slibuje věrným křesťanům, že utrpení skončí s jeho příchodem. On je světlem, které září v temnotách (srov. Jan 8, 12; 2 Petr 1, 19).

55 Ποιμαίνειν (pást) ve smyslu vládnout se objevuje již v Mich 5, 4.

56 Rukopisná tradice tuto větu řadí za verš 27, patří ale logicky spíš za verš 26.

57 Jitřenka byla i hvězdou Caesarovou, který od bohyně Venuše odvozoval původ svého rodu. V pozdějších gnostických představách byla Jitřenka spojována s Matkou bohů Ruach, ke které se vzpínalo sedm planet, jako k nebeské Matce.

58 Ištar (též Innin, Ninanna, Innana, Eštar) byla sumérskou bohyní plodnosti, lásky, pohlavního života a války. Nejprve byla zobrazována jako rákos, kolem roku 1500 př. Kr. ji symbolizovala tzv. Ištarina osmicípá hvězda. Později se začala objevovat i v lidské podobě, většinou ženské, s atributy lva, sovy či holuba. Symbolem jí byla planeta Venuše. Ve 3. století př. Kr. byla po první punské válce Římany ztotožněna s řeckou bohyní lásky Afroditou.

59 Jedním z označení Satana je i Lucifer, tedy "nositel světla". Jediným pravým světlem je však Ježíš Kristus.

II. 3. 5. List do Sard (Zj 3, 1-6)

1 Andělu církve v Sardách piš: Toto praví ten, který má sedmero duchů Božích a sedmero hvězd: "Vím o tvých skutcích – podle jména si živ, ale jsi mrtev. 2 Probud' se a posilni to, co ještě zůstává, a je už na vymření! Neboť shledávám, že tvým skutkům mnoho chybí před Bohem; 3 rozpomeň se tedy, jak jsi mé slovo přijal a slyšel, zachovávej je a čiň pokání. Nebudeš-li bdít, přijdu tak, jako přichází zloděj, a nebudeš vědět, v kterou hodinu na tebe přijdu. 4 Přece však máš v Sardách několik osob, které svůj šat nepotřísnil; ti budou chodit se mnou v bílém rouchu, protože toho jsou hodni. 5 Kdo vítězí, bude oděn bělostným rouchem a jeho jméno nevymažu z knihy života, nýbrž přiznám se k němu před svým Otcem a před jeho anděly. 6 Kdo má uši, slyš, co Duch praví církvím."

II. 3. 5. 1. Z historie

Sardy (Σάρδεις) byly metropolí starověkého království Lýdie na západě dnešního Turecka. Později byly sídlem perské satrapie a byzantské provinciální správy.⁶⁰ Trosky města se nacházejí asi 20 km od statisícové turecké aglomerace Salihli v provincii Manisa. Podle Hérodota založili Sardy příslušníci lýdské dynastie Héraklovců, kteří odvozovali svůj původ od hrdiny Hérakla. Badatelé se domnívají, že Sardy existovaly pod názvem Uda již v chetitské době a za Héraklovců se zprvu jmenovaly Hydé. Jejich počáteční rozkvět, zejména za Krésovy vlády (560 – 546 př. Kr.), se stal symbolem bohatství, k němuž přispělo zlato získávané z Pactolu, zlatonosné řeky, která protékala městem. Dodnes se o velmi bohatém člověku říká, že je "bohatý jako Krésus".

Původní město bylo téměř nedobytnou pevností. Tyčilo se nad širokým údolím Hermos a téměř ze všech stran je obklopovaly strmé štíty z velmi štěpné horniny. Rozprostíralo se na malé náhorní plošině horského masivu, jenž dosahoval až 1800 metrů nadmořské výšky. S rozvojem civilizace a obchodu se město rozšířilo o dolní část, vystavěnou převážně na západ od města původního. Toto předhradí leželo asi 500 metrů vysoko nad řekou. Staré město na hoře Tmolos poté sloužilo jako akropole. Vznikla tak vlastně města dvě, a proto i název je v množném čísle.

⁶⁰ Satrapie = základní správní celek

O svou pozici střediska lidské moci za Krésa přišly Sardy náhle roku 546 př. Kr., když město oblehl perský král Kýros II. a dobyl pevnost. Využil nepozornosti strážců a podařilo se mu proniknout nehlídanou skulinou ve skalách. Stejným způsobem město padlo ještě jednou v roce 214 př. Kr., kdy se ho zmocnil Antiochos Veliký. Roku 133 př. Kr. začlenili Římané Sardy do své provincie Asia. Přestože město leželo na důležité obchodní cestě údolím Hermos, za Římanů se jeho význam z dřívějších století již nikdy neobnovil.⁶¹

V roce 17 po Kr. město poznamenalo zemětřesení, které prakticky srovnalo se zemí původní zástavbu. Císař Tiberius v reakci na to osvobodil obyvatele na pět let od daní a z vlastních prostředků věnoval 10.000.000 sesterciů na rekonstrukci. I proto je většina dnešních nálezů z období Říma, nikoli řeckého či lydského původu. Roku 26 po Kr. byla ve prospěch jeho soupeře Smyrny zamítnuta žádost, aby se v Sardách mohl vybudovat císařský chrám. V období dominátu získaly Sardy statut hlavního města nově utvořené provincie Lydia a jako sídlo biskupství měly i jistý duchovní význam.

Při archeologickém výzkumu, který zde stále probíhá, vědci narazili na mnoho budov. Byla tu nádherná pozdní synagoga, do které se mohlo vejít až tisíc lidí. Nápisy donátorů v ní prozrazují, že Židé tu byli vlivnými občany a měli zastoupení v městské radě. Byly zde také nalezeny zbytky chrámů zasvěcených Kybéle a Apollovi, za lydského krále Krésa zde byl vybudován chrám bohyně Artemis.⁶² Byly vykopány i trosky Diova chrámu, o němž se tvrdí, že byl vystavěn na základech původního Krésova královského paláce. Poblíž zřícenin někdejšího Artemidina chrámu byly objeveny i zdi pozdějšího křesťanského chrámu ze 4. st. po Kr. Z nálezů víme, že si Sardy také razily vlastní mince, město bylo střediskem výroby koberců, zpracování sukna a vlny, pro jejíž barvení místní vynalezli zcela nový způsob. Byla zde i naleziště achátů, onyxů. Jeden z nich, který má rudé zbarvení, byl znám jako sardonix.⁶³

Sardy byly po celá staletí hlavním centrem židovské diaspory a lze je pravděpodobně ztotožnit se Sefaradem z Abdiáše (Abd 20). Město upadlo v zapomnění v 11.-15. století se Seldžuky. Nyní leží v blízkosti místa, kde se toto starověké město nacházelo, pouze malá vesnice Sart.

61 Sardy byly výchozím bodem proslulé královské cesty, komunikace dlouhé 2500 km, která spojovala Malou Asii s iránským jádrem perské říše.

62 Kybelé (latinsky Cybele) byla maloasijská bohyně hor a plodnosti, ochránkyně před smrtí. Ve Frýgii a Lýdii byla uctívána jako dárkyně života a matka bohů. Byla ztotožňována s bohyní Rheiou nebo Gaiou, v Římě s bohyní Ops. Obřady k její počtě byly obvykle velmi divoké. Antičtí umělci ji zobrazovali jako vysokou ženu, jejíž hlavu věncí hory, věže nebo hrady měst. Nejčastěji je však zachycena na voze taženém lvy nebo pardály. Fragment reliéfu s Kybelé lze vidět v pergamském muzeu v Berlíně.

63 Srov. Zj 21, 20

II. 3. 5. 2. Rozbor listu

V prvním verši se Pán představuje jako "ten, který má sedmero duchů Božích a sedmero hvězd". Číslo sedm, jakožto symbol plnosti, odkazuje na plnost Ducha a na svrchovanou moc nad církevními obcemi i jejich představiteli (srov. Zj 1, 16.20). Kristus je tím, kdo vlastní a daruje životodárného Ducha (srov. Jan 7, 39). Jen on dokáže mrtvé církevní obci vrátit život. Místní obec je živa jen podle jména. V Božích očích to však nebyl pravý život. Ten vyžaduje nějaké nasazení, činnost. Opravdový aktivní duchovní život se odtud zřejmě vytratil. Místní křesťané se proto mají probudit. Nedostatek bdělosti dovede člověka k pohodlnosti, liknavosti. V minulosti to bylo dobytí města, zde se jedná o smrt duchovní (srov. Lk 15, 24; 1 Tim 5, 6).⁶⁴ Kralický překlad zní: "Budiž bedlivý, a utvrzuj jiné umírající." Sardský sbor se má znovu ujmout strážné služby vůči jiným, aby sám duchovně získal a obživil. Protože přestával duchovně růst, jeho skutkům před Bohem mnoho chybělo. Přestával žít s Duchem svatého a nyní se má rozpomenout (μνημόεσε), jaké to bylo, když slovo přijal, slyšel a má jej zachovávat a činit pokání. Pokud se má něco změnit, dojít k obnově, je tedy potřeba, aby došlo k rozpoznání nedostatků a hlubokému pokání (srov. Zj 2, 5).

Po této výzvě přichází ve druhé části třetího verše varování. Příchod Páně bude neočekávaný a nenadálý (srov. Mt 24, 42-44; Lk 12, 39-40) a poté již nebude na nápravu čas. Je tu však několik jmen (ὀνόματα), několik osob, které svůj šat nepotřísnily.⁶⁵ Zbylo několik bdělých členů, kteří jsou hodni chodit s Pánem v bílém rouchu. Bílé roucho je v knize Zjevení symbolem pro nebeské oslavení a pro ty, kteří zemřeli pro slovo Boží (Zj 7, 9; 19, 8; 19, 15). Bílá barva byla ve starověku barvou vítězů, slavnostním oděvem.⁶⁶ "Chodit s Pánem" byl starý obyčej perských králů, kteří prokazovali svým oblíbencům zvláštní výsadu chodit po jeho boku v královské zahradě. U soudu bylo bílé roucho znamením čistoty a nevinnosti. Jeho oblečením se názorně vyhlášovalo zproštění obžaloby a uznání nevinnosti.⁶⁷ Bělostné roucho jako odměna je zde tedy znamením otevřeného přístupu do věčného království vítězného Pána (srov. Zj 6, 11; 7, 9-14, Lk 23, 11).

Jméno (ὄνομα) provází celý list do Sard. Místní jsou živí jen podle jména, mají mezi sebou několik jmen s nepotřísněnými šaty, jména vítězů nebudou vymazána z knihy života. Jména a jmenné seznamy mají v bibli zvláštní význam již od nejstarších dob.⁶⁸

⁶⁴ O eschatologicky zaostřené bdělosti kázal již Ježíš (Mt 24, 42; Mk 13, 35-36). Tento motiv se opakoval u apoštolů (1 Kor 16, 13; 1 Tes 5, 6; 1 Petr 5, 8) a vrcholil v knize Zjevení (Zj 16, 15).

⁶⁵ Ani do pohanské svatyně nebylo dovoleno vstoupit v potřísněném oblečení. Nově pokřtění byli na znamení očištění od hříchu oblékáni do čistého bílého roucha.

⁶⁶ Srov. Dan 7, 9; 2 Mak 11, 8; Kaz 9, 8; Mt 22, 11-12; Zj 6, 11

⁶⁷ Srov. Lk 23, 11; Zj 6, 11

⁶⁸ Srov. Nu 3, 40n; 26, 53; Sk 1, 15; Zj 11, 13

Pro sčítání lidu bylo zvykem používat výraz "jméno" ve smyslu osoby. Králové si vedli pečlivé seznamy svých obyvatel, zvláště v sídelních městech. Jestliže se někdo dopustil zločinu nebo zrady, jeho jméno bylo ze seznamu vymazáno. To bylo spojeno s vyobcováním, ztrátou dobrého jména. Odtud zřejmě pochází představa, že i Bůh si vede takové seznamy.⁶⁹ Podle knihy Zjevení jsou jména zapsána v knize od stvoření světa (srov. Zj 17, 8). Kdo bude z této knihy vymazán, zemře (srov. Žl 69, 29). Zde Pán odměnou za bdělost nejen nevymaže jméno z knihy života, ale k dotyčnému se přizná před Otcem i anděly.⁷⁰ Vydá svědectví jako věrný a pravý svědek (srov. Zj 1, 5; 3, 14; Mt 10, 32; Lk 12, 8). Aby se však Pán mohl k člověku přiznat (ὁμολογεῖν), musí se nejprve člověk přiznat k Pánu (srov. Mt 7, 32; Lk 12,8).

69 Srov. Ex 32, 32n; Žl 69, 29; Žl 139, 16; Ez 13, 9; Iz 4, 3; Dan 12, 1; Mal 3, 16

70 Srov. Ef 5, 14

II. 3. 6. List do Filadelfie (Zj 3, 7-13)

7 Andělu církve ve Filadelfii piš: Toto prohlašuje ten Svatý a Pravý, který má klíč Davidův; když on otvírá, nikdo nezavře, a když on zavírá, nikdo neotevře: 8 "Vím o tvých skutcích. Hle, otevřel jsem před tebou dveře, a nikdo je nemůže zavřít. Neboť ačkoli máš nepatrnou moc, zachoval jsi mé slovo a mé jméno jsi nezapřel. 9 Hle, dávám do tvých rukou ty, kdo jsou ze synagogy satanovy; říkají si židé, ale nejsou, ale lžou. Hle, způsobím, že přijdou a padnou ti k nohám; a poznají, že já jsem si tě zamiloval. 10 Protože jsi zachoval mé slovo a vytrval, zachovám tě i já v hodině zkoušky, která přijde na celý svět a prověří obyvatele země. 11 Přijdu brzy; drž se toho, co máš, aby tě nikdo nepřipravil o vavřín vítěze. 12 Kdo zvítězí, toho učiním sloupem v chrámě svého Boha a chrám již neopustí; napíšu na něj jméno svého Boha a jméno jeho města, nového Jeruzaléma, který sestupuje z nebe od mého Boha, i jméno své nové. 13 Kdo má uši, slyš, co Duch praví církvím."

II. 3. 6. 1. Z historie

Filadelfia (Φιλαδέλφεια), dnes Alaşehir, se rozléhala v širokém údolí Cogamus, na úpatí hory Tmolus, nad řekou Lykos, v hlubokém vnitrozemí. Město bylo založeno ve druhém století př. Kr. pergamským králem Attalem II. (159 – 138 př. Kr.), který získal pro svou lásku k bratru přízvisko Filadelfos ("bratra milující"), které se promítlo i do názvu. Původně město sloužilo jako lidská hraniční bašta vůči východním národům. Později se stalo strategickým bodem, skrze nějž byla šířena řecká kultura do širokého okolí, zvláště do sousední Mysie a Frygie. Attalos III. Filometer, poslední z dynastie Attalovců, roku 133 př. Kr. zanechal své království, včetně Filadelfie, římským spojencům.

Roku 17 po Kr. město zničilo zemětřesení. Stejně jako u ostatních postižených měst císař Tiberius uvolnil peníze na obnovu. Filadelfie potom byla na jeho počest přejmenována na Neocesareu a byla označována jako "malé Athény".⁷¹ Oproti ostatním městům zde však nebylo zemětřesení výjimečnou situací, a ačkoli nešlo o tak fatální důsledky jako roku 17, místním časté otřesy velmi znepríjemňovaly život.⁷² Údajně se raději ani nezamykali, aby mohli rychle opustit domy, které se

71 Své jméno obec změnila ještě jednou, a to v roce 70 po Kr. (mj. v roce zničení Jeruzaléma). Na počest císaře Vespasiana Flavia se jí začalo říkat Flavia.

72 O tomto faktu sezmiňuje též starořecký filosof, historik a geograf Strabón (Στράβων, 64 – 19 až 24 př. Kr.) ve svém díle Geographika, kde Filadelfii označil za "město plné zemětřesení".

při takových událostech bortily, a vyběhnout do bezpečí volného prostranství. Šlo o kraj s výraznou erozivní činností. Půda sestávala z naplavenin a byla velmi úrodná. Svahy byly pokryté zvětralou lávou, která vytvořila perfektní podmínky pro pěstování vína, jež bylo vyhlášené. To se projevilo i na zdejších mincích, na kterých byla vyryta hlava řeckého boha vína.

O křesťanském sboru v této obci víme pouze díky knize Zjevení, později také z listu Ignatia z Antiochie, který se ve svém spise Umučení smyrnenského biskupa svatého Polykarpa zmiňuje o jedenácti mučednících z Filadelfie, kteří spolu s Polykarpem zemřeli ve Smyrně a v dopise do Filadelfie mluví i o potížích se Židy.⁷³ Filadelfie zůstala silným křesťanským centrem až do počátku 20. století, a i dnes zde údajně křesťanský sbor existuje.

II. 3. 6. 2. Rozbor listu

Tituly Svatý (ὁ ἅγιος) a Pravý (ὁ ἀληθινός) jsou označeními božskými (srov. Iz 6, 3; 65, 16; 1Pt 1, 15-16).⁷⁴ Kristus se v tomto listě představuje jako ten, který má klíč Davidův (srov. Zj 1, 18). Koho on do Božího království vpustí, ten vejít může a opačně. Před kterým dveře zamkne, tomu už nikdo nepomůže (srov. Mt 25, 10). Jako v předchozím listech i tady klíče tvoří symbolicky protipól pohanskému světu. Ve Filadelfii byl uctíván bůh Janus, který byl zobrazován s klíčem.⁷⁵ Je to však Kristus, který má od všeho klíč, ne pohanský bůh. Rovněž tak může být klíč narážkou na Izajášovo proroctví (Iz 22, 22) o královskému majordomovi Eljakímu, na jehož rameno měl být vložen klíč domu Davidova, a které je chápáno jako předobraz mesiáše.

Ačkoli měla obec ve Filadelfii jen nepatrnou moc, Krista nezapřela, slovo zachovala a tím se Pánovi zalíbila. Vždyť v lidské slabosti se jeho síla projevuje (srov. 2 Kor 12, 9). Otevřené dveře zde mohou znamenat jednak možný vstup do Božího království, ale také otevřenost a odhodlanost pro misijní práci a získávání nových lidí do řad křesťanů.⁷⁶ Odměnou filadelfským křesťanům bylo, že se někteří z Židů obrátili a poznali, že to křesťané jsou pravý Boží lid, že si je Bůh zamiloval.

⁷³ Umučení smyrnenského biskupa svatého Polykarpa XIX,1; Ignatios Filadelfským VI, 1 in: Spisy apoštolských otců, Praha: Kalich, 2004

⁷⁴ Řecké slovo ἀληθινός lze přeložit jako skutečný, pravý, ale také jako pravdivý, věrohodný, či spolehlivý. Lze jej tedy využít i jako oporu proti doketismu, pro který bylo Kristovo lidství pouze zdánlivé.

⁷⁵ Janus byl v římské mytologii uctíván jako bůh vrat, dveří, vchodů, začátků a konců, změny a přeměny. Lidé se mu klaněli při začátku sklizně, v čase výsadby, při svatbě, narození atp. Na jeho počest byly dveře jeho chrámů otevřeny v době války, v době míru naopak zavřeny. Jeho nejznámějším pozůstatkem v moderní kultuře je název měsíce ledna – januar.

⁷⁶ Podobně jako u apoštola Pavla v 1 Kor 16, 9; 2 Kor 2, 12; Kol 4, 3; otevřené dveře jsou pro něho možnost k zvěstování evangelia.

Dokonce se zde mluví o tom, že zástupci synagogy satanovy padnou k jejich nohám (srov. Iz 45, 14; 49, 23; 60, 14, kde pohanské národy, vč. králů, vzdávají hold Izraeli). Jaké konkrétní nesnáze místní obce měla, tento dopis nezmiňuje, ale vzhledem k podobnosti s dopisem do Smyrny (Zj 2, 910), kde synagoga satanova souvisela s pronásledováním, lze i tady podobný problém předpokládat. O mučednících z Filadelfie se zmiňuje později Ignatius Antiochijský (viz předchozí kapitola).

Slovům desátého verše lze rozumět dvojitým způsobem. V případě, že "ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ", přeložíme jako "od hodiny zkoušky", budou místní křesťané zkoušky, která má přijít na celý svět, ušetřeni. Pokud ale předložku "ἐκ" přeložíme jako "z", lze tomu rozumět tak, že křesťané sice nebudou ušetřeni těžkostí, dostane se jim však té milosti ve všech zkouškách obstát. Musí však zůstat bdělí, protože nebezpečí a zkoušky stále hrozí. Vítězi je slíbena příslušnost k Božímu království. Pán jej učiní sloupem v chrámu (srov. Gal 2, 9; 1 Tim 3, 15), na kterém budou napsaná tři jména. Zde může jít o odkaz na sloupy s ozdobnými nápisy, které stály před Šalamounovým chrámem s cílem jej střežit (1 Král 7, 15-21) nebo také na helénistický zvyk, kdy velekněz císařského kultu po roce v úřadě odstupoval a při té příležitosti měl možnost umístit v chrámu svou sochu nebo směl na sloup vytesat své jméno, jméno svého otce, místo narození a dobu, po kterou úřad zastával.⁷⁷ Zde je to v první řadě jméno Boha, poté jméno jeho města, nového Jeruzaléma, který sestupuje z nebe od Boha a kam věrní věřící patří (srov. Žd 12, 22-23) a v posledku Kristovo jméno nové, zatím skryté. V Novém Jeruzalémě už žádný chrám nebude potřeba, protože zde je Bůh a Beránek plně přítomný.⁷⁸

⁷⁷ Napsané jméno může připomínat i čelenku, kterou židovský velekněz nosil a na níž byl nápis Svatý Hospodinu (srov. Ex 28, 36-38; Lv 8,9). Poznamenání jménem určovalo komu a kam patří. V židovství bylo označení "pilíř světa" používáno výhradně pro Abrahama.

⁷⁸ Srov. Zj 21,22

II. 3. 7. List do Laodikeje (Zj 3, 14-22)

14 Andělu církve v Laodikeji piš: Toto praví ten, jehož jméno jest Amen, svědek věrný a pravý, počátek stvoření Božího: 15 "Vím o tvých skutcích; nejsi studený ani horký. Kéž bys byl studený anebo horký! 16 Ale že jsi vlažný, a nejsi horký ani studený, nesnesu tě v ústech. 17 Vždyť říkáš: Jsem bohat, mám všechno a nic už nepotřebuji! A nevíš, že jsi ubohý, bedný a nuzný, slepý a nahý. 18 Radím ti, abys u mne nakoupil zlata ohněm přečištěného, a tak zbohatl; a bílý šat, abys oblékl a nebylo vidět tvou nahotu; a mast k potřetí očí, abys prohlédl. 19 Já kárám a trestám ty, které miluji; vzpamatuj se tedy a čiň pokání. 20 Hle, stojím přede dveřmi a tluču; zaslechne-li kdo můj hlas, otevře mi, vejdu k němu a budu s ním večeřet a on se mnou. 21 Kdo zvítězí, tomu dám usednout se mnou na trůn, tak jako já jsem zvítězil a usedl s Otcem na jeho trůn. 22 Kdo má uši, slyš, co Duch praví církvím."

II. 3. 7. 1. Z historie

Město Laodikea (Λαοδίκεια, latinsky Laodicea) leželo v západní části dnešního Turecka, v jihozápadní části Frýgie, v římské provincii Malá Asie. Založil jej seleukovský panovník Antiochos II. (261–246 př. Kr.), který nově vzniklou obec pojmenoval po své manželce Laodiké. Protože však Laodikejí bylo více, říkalo se této Laodikea na Lyku, podle řeky, která tudy protékala.⁷⁹ Místo, kde se tato řeka vlévá do jiné, větší, je nazýváno "Branou Frygie". Tudy procházely karavany obchodníků z Orientu a pokračovaly dále do Efezu, Milétu, Smyrny. Jméno města je překládáno jako "spravedlnost (popř. právo) lidu".⁸⁰

Díky výborné strategické poloze se z Laodikeje stalo prosperující obchodní centrum, významná dopravní křižovatka, kvetoucí obzvláště za římské nadvlády. Město postupně bohatlo, a to tak výrazně, že se dokázalo obejít bez císařské pomoci poté, co jej v roce 60 po Kr. srovnalo se zemí silné zemětřesení.⁸¹ Bylo zde vyhlášené bankovní a směnářské středisko. Mezi zvláštní produkty tohoto města patřila roucha a koberce z přepychové fialovo-černé vlny získávané chovem vybraného druhu ovcí. Stála zde také lékařská škola zaměřená na oční lékařství, která se proslavila tzv. frygijským práškem používaným k výrobě oční masti.⁸²

79 Kromě Λαοδίκεια ή επί τῷ Λύκῳ (Laodikeia na Lyku) byla známá např. Λαοδίκεια ή επί θαλάσσης (Laodikeia přímořská).

80 Řecky Λαος = lid, δικαιο = spravedlnost, právo.

81 TACITUS. *Letopisy*, Praha: Svoboda 1975, str. 212- 213 (IV, 55)

82 STRABO, STERRETT, J. R. S. *The geography of Strabo*. Stanford, California: Stanford University Libraries, 1983,

Někteří z lékařů museli být velmi vážení, protože jejich jména se zachovala i na nalezených mincích, které si město samo razilo. Vyvěraly zde také termální léčivé prameny.⁸³ Nedaleko Laodikeje stál velký anatolský chrám boha Frygijců "Men karou". Kolem tohoto chrámu se soustřeďoval veškerý společenský, správní, obchodní i náboženský život a konaly se zde slavné trhy. V samotné Laodikeji byl uctíván Jupiter. Historik Plinius označil toto město za "nejdůstojnější město provincie".⁸⁴

I přesto trpěli místní lidé jistým nedostatkem, a to dobré pitné vody. Tu přiváděli do města za pomoci akvaduktu ze vzdálenějších pramenů. Voda doputovala již vlažná a naneštěstí zatížená vysokým obsahem vápenných solí, tedy ne moc chutná.⁸⁵ Původní Lodikeia nakonec zůstala v troskách opuštěná a nedaleko pramenů bylo vystavěno město nové, dnešní Denizli.⁸⁶ Ze starého města zbyly ruiny dvou římských divadel, stadion a tři kostely z dob raného křesťanství.

Evangelium se do Laodikeje nejspíš dostalo brzy, pravděpodobně v době, kdy pobýval Pavel v Efezu (srov. Sk 19, 10), možná prostřednictvím Epafry (srov. Kol 4,12n). Apoštol Pavel se o zdejším sboru zmiňuje v listu do Kolos, ale není zde slov o tom, že by obec navštívil (srov. Kol 2, 1; 4, 13-16). Z listu je však patrné, že sbor udržoval kontakt s věřícími Hierapole a Kolos.

Nacházela se zde i početná židovská obec. Židé posílali peníze či zlato do Jeruzaléma na zaplacení chrámové daně. Protože byli bohatí, i částky byly enormní. V jednom roce dala římská říše v Laodikeji zabavit 20 liber (9-10 kg) židovského zlata.

str. 657 (12. 8. 20)

83 GÁBRIŠ, Karol. *Zjavenie Jána*, Bratislava: Církevné nakladateľstvo, 1990, str. 54

84 PLINIUS SECUNDUS, Gaius, *Kapitoly o prírodě*, str. 271

85 O vápenných solích víme z archeologických nálezů, které je dokazují v nánosech pokrývajících trosky původního města. Nedaleko Hierapole je pak vyhledávané místo Pamukkale ("bavlněný hrad"), které sestává z jezírek nasycených těmito solemi. Tato jezírka jsou ve svazích v jakýchsi korytkách vytvořených usazeninami, kterým říkáme traventin a tvoří tak velkolepou přenádhernou podívanou, pro kterou se sem sjíždějí turisté ze všech končin světa.

86 Roku 494 byla způsoboena zemětřesením. Rozvaliny staré Laodikeji jsou nazývány Eskihissar (Starý hrad)Od dnešního Denizli jsou vzdálené spřibližně 6 km.

II. 3. 7. 2. Rozbor listu

Pán se představuje jako Amen. Ten, který Jest. Od stejného kořene (אמן) je v hebrejštině odvozeno i slovo „víra“. K obci promlouvá, ten, který je hodný víry, uvěřitelný.⁸⁷ Slovo Amen bylo v Písmu poprvé užito v knize Numeri (5,22), kde završuje obřad, ve kterém kněz rozhoduje o vině obviněné.⁸⁸ Zde je tím stvrzením Ježíš. „Svědék (ὁ μαρτυς) věrný a pravý, počátek stvoření Božího“.⁸⁹

V tomto listě chybí chvála. Sbor byl zřejmě v rozkvětu a nic mu nechybělo. Nejsou zde žádní svědci, žádná pochybná učení, ani pronásledovatelé. Vše se zdálo být harmonické. Ale Ježíš zná jejich skutky. Ví, že nejsou ani horcí ani studení. Jsou vlažní. Vlažní ve víře. Měli zřejmě pocit, že jsou v duchovních záležitostech dostatečně soběstační. Byli bohatí, měli všechno, nic již nepotřebovali (v. 17). Člověk ale vždy potřebuje Boha. Bez něj je to jen spolehání na sebe sama, pýcha. Cesta ke svatosti je celoživotním postojem, procesem, který na konci Bůh ohodnotí. V 18. verši Ježíš rozbíjí nadutost místního sboru. S velkým důrazem je popisuje jaké ubohé, bědné a nuzné, slepé a nahé. Nemají to pravé bohatství. Ačkoli prosperují jako město zde na zemi, pro nebe to nic neznamena. Vyrábí proslulou mast, ale pro duchovní věci jsou slepí. Mají možná dostatek peněz, ale duchovně jsou chudí. Roucha z přepychové látky byla proslulá, ale pro věčnost to nic neznamena. Ježíš nepotřebuje takové, kteří životem tak říkajíc proplouvají, volí onu zlatou střední cestu. Z takových je mu na zvracení (v. 16). Vlažnost je maska sobeckosti. Tváří se zbožně, ale sledují jen své zájmy. Sobecký člověk bývá domýšlivý, přehnaně sebevědomý. Chybí mu uvědomění vlastní nedokonalosti, závislosti na Bohu a potřeby Boží milosti v Kristu. Chybí zde vděčnost, pokora. Vědomí, že to, co člověk má, je dar.

Pán radí, aby místní nakoupili zlata ohněm pročištěného, a tím zbohatli.⁹⁰ To pravé bohatství ale mají u Krista. Jen na něm mohou stavět tak, aby jejich dílo na konci obstálo. Každé setkání s Pánem je proměnou, ohněm, který člověka přetaví do očištěné podoby.

87 Dalšími ekvivalenty ke slovu Amen (אמן) mohou být slova jako „solidní“, „spolehlivý“, „správný“, „řádný“. Příbuzným slovem je také „pravda“ (Amen, amen, pravím vám = v pravdě vám říkám).

88 „Zákon o žárlivosti“ Nu 5,11-31, Bůh zde Mojžíšovi ukládá pokyny pro rozhodování v případě nevěry v manželství.

89 Počátek stvoření jako princip.

Srov. Př 8,22 zosobněná Moudrost jako předobraz Logu, Ježíše Krista;

Srov. Jan 1,3; Kol 1,16

90 Srov. 1Kor 3,10-15

Kromě toho si mají místní koupit bílý šat, aby zakryli nahotu. Mají sice drahá roucha, ale ne ta pravá. Pán vidí do srdce. Skrze všechno oblečení. Vidí všechny nedostatky a nabízí bílé roucho, které je symbolem čistoty, nevinnosti. Chce, aby se věřící oblékli v něho samého.

Nabízí jim také mast k protření očí. Chce, aby prohlédli. Chce to proto, že je miluje, a kdo miluje, ten kárá a zavčas trestá (srov. Př 13,24; Job 5,17; Žid 12,6). Touží po nich. Stojí za dveřmi a klepe. Čeká, zda ho někdo pustí dál. Nevstupuje násilím. Ponechává člověku svobodu volby. Sám se musí rozhodnout, zda své srdce otevře (srov. Pís 5,2), zda uslyší hlas Páně, který ho volá tak, jako pastýř volá svou ovečku.

Kdo otevře a nechá Pána vstoupit, bude s ním večeřet. Budou spolu jedno. Kdo zvítězí, bude moci sedět s Pánem na trůně. To je nad všechny představy. Na trůně vždy seděl panovník a okolo všichni stáli. Ale tady zve Ježíš k podílu na svém trůně.⁹¹ Tento podíl je ale spojen s podevzdáním se Kristu. Se službou, svědectvím víry a skutků (srov. Lk 22,26).

⁹¹ To sliboval Ježíš svým učedníkům již za svého života. Srov. Lk 22, 29-30
Srov. Mt 19,28; 1Hen 108,12

III. PROBLÉMY UVNITŘ CÍRKEVNÍCH OBCÍ – SHRUTÍ

Pokud bychom chtěli rozdělit nastalé potíže zmíněné v knize Zjevení striktně, do určitých skupin, nejspíš neuspějeme. Nelze je totiž tak jednoduše zaškatulkovat. Přesto však lze vidět jisté rozdíly. Někde šlo o vnější tlak, jinde o vnitřní postoje. Někde o kombinaci obojího. Tedy by bylo snad možné vytvořit dvě skupiny, skupinu vnějších a skupinu vnitřních problémů.

Mezi vnější problémy bychom mohli počítat to, co se až tak víry netýkalo. Například pronásledování římskou říší, které nebylo předně útokem na víru, její obsah a čistotu. Římské imperium bylo dostatečně sebevědomé a císařský kult silný. Nemohlo se cítit ohrožené křesťanstvím, které bylo považováno z jeho strany za pověru. Lze si však dobře představit, že v situaci, kdy nastala nějaká nesnáz, našli obětího beránka. Na koho jiného svést svou vlastní neschopnost, selhání či případně nezdary než na skupinu bláznů a pověřivců.⁹² Také by sem šlo zařadit usměrňování úřady v případě ostřejší rozepře mezi Židy a křesťany, popřípadě zakročení úřadů při příliš horlivé misijní činnosti.⁹³ Pořád to jsou ale situace, které se týkají správy říše, nikoli víry jako takové. Lze si představit, že zmínka ze vzkazu do Smyrny (2, 10) o d'áblovi, jenž některé uvrhne do vězení, aby prošli zkouškou, a tím vydávali Kristu svědectví, spadá právě sem. Dáblem je v knize Zjevení myšleno římské imperium. O problémech či postupech úřadů římské správy víme ze Skutků apoštolů či Pavlových listů.⁹⁴ Jsou zde slova jako pobuřování, vyvolávání nepokojů. V poslední třetině 1. století, kdy se ke křesťanství začali hlásit i lidé z vyšších kruhů, si lze domyslet, že s tím římská říše mohla mít s ohledem na císařský kult problém, ovšem pořád se zde nejedná o duchovní stránku člověka. Zmínka o satanovi se objevuje též v listu do Pergama. Zde byl dokonce zabit svědek Antipas tam, kde bydlí satan (2,13).

92 Tak v případě požáru za císaře Nera.

Nicméně pověra - *superstitio* - byla považována z kriminální čin, protože na město (říši) svolávala nepřízeň bohů. Zatímco Židům bylo tolerováno neúčastnit se náboženského kultu, křesťané byli považováni (ve chvíli, kdy začali být vnímáni odděleně od Židů) za ateisty, tedy za ty, kdo nevzdávali úctu bohům. Shrnutí této práce si však klade za cíl zřetelně od sebe oddělit otázky týkající se obsahů víry křesťanské (a s tím spojené problémy) od tlaků zvnějšku.

Více se proto této problematice nevěnuje. Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. Doba Ježíše Nazaretského, str. 406-413

93 Jako tomu bylo v případě vykazání Židů i křesťanů z Říma za císaře Claudia ve 40. letech (Claudiův edikt).

94 Srov. např. Sk 17,16-24; 1 Tes 2,2

Druhým tématem je odkaz židovství a vztahy křesťanů se Židy.⁹⁵ Na tyto vztahy by mohly odkazovat vzkazy do Smyrny (2,9) a Filadelfie (3,8-9). „Říkají si Židé, ale nejsou“. Spolkem satanovým mohli být právě ti jednotlivci, kteří selhali a udávali křesťany římským úřadům. Někteří útrapy vydrželi a jméno Kristovo nezapřeli, jiní potřebovali podpořit slovy o vytrvalosti (3,10-11).

Do skupiny vnitřních problémů bychom naopak mohli zařadit vše to, co se víry křesťana (více či méně) nějak dotýkalo. Tato podskupina je velmi obsáhlá a zabírá podstatnou část sdělení, které ve vzkazech maloasijským obcím najdeme. Není divu. Jde o otázku (duchovního) života a smrti. Že doba kladla na křesťany místních obcí vysoké nároky není pochyb. Museli udržet víru netknutou, mít dostatečný zápal, vytrvalost a lásku. Čistotu odkazu Pána Ježíše, všeho toho, co utváří člověka zevnitř po stránce duchovní, zachovat a obstát v tehdejší společnosti, muselo být nesmírně náročné. I zde by však bylo dobré ještě dále dělit.

Velkou skupinou jsou jistě otázky týkající se obsahu víry. Vyrovnávání se s herezemi (jednou z možností je již zmiňovaná gnóze), s „falešnými učiteli“ jako tomu bylo v Efezu, kde Pán chválí vytrvalost a úsilí při rozpoznávání nesprávného učení. Místní sbor nemůže snést ty, kdo jsou zlí, a vyzkoušel ty, kdo se vydávají za apoštoly, ale jsou lháři (2,2). Falešní učitelé se objevují také v Pergamonu (2,14-15).

Dalším větším celkem by bylo vymezení se pohanskému světu. Jak rozumně a důstojně žít ve světě, který staví panovníka na roveň boha (císařský kult) a kde lidé lpí na dědictví, jež se jim historicky dostalo (různé další kultury). Pohanské zvyky byly běžnou součástí tehdejšího života. Pokud najednou někdo „zvenčí“ přijde do zaběhnutého systému, navíc, jako křesťané, s takto naprosto radikálně odlišnými názory, nemusí se setkat vždy s přátelsky rozevřenou náručí. Někdy se mohla situace zdát natolik bezvýhodná, že se někteří z Kristových následovníků mohli uchýlit ke kompromisům, aby se vyhnuli případným větším rozepřím. V Efezu Pán ujišťuje, že ví o utrpení pro jeho jméno (2,3), nicméně do Pergamonu (2,14-15) a Thyatir (2,20-23) již míří výtka. Zde zřejmě ke kompromisům docházelo.

Poslední by byl vnitřní postoj člověka. Všechno, čeho si Kristus váží na Thyatiřanech - víra, láska, služba, vytrvalost, ale i skutky (2,19).- to je to, co postrádá v Efezu, kde nemají takovou lásku jako na počátku (2,4), v Sardách, kde považuje sbor za „mrtvý“ a vybízí jej k probuzení (3,4), ale vůbec nejhůře v Laodikeji, kde se sbor, nejspíše z důvodu jisté „otupělosti“ spojené s nedostatkem

95 O těchto vztazích bylo pojednáno na str. 10 této práce.

podnětů, nacházel v podivném stavu vlažnosti (3,15). Tam, kde je sbor mrtvý, je možné dosáhnout dna a od něj se odrazit. Ale v momentě, kdy se neděje nic, kdy má člověk všeho dostatek - kdy mu nic neschází, nikdo ho pro víru neuráží, netrestá - může zůstat ukonejšen, že to, co dělá, a jak to dělá, je v pořádku a víc již nemusí. Zůstane stát na místě. Neklesá, ale ani nestoupá. Je to postoj samolibosti, který se Pánovi protiví takovým způsobem, že neváhá použít poměrně drsných slov „vyvrhnu tě ze svých úst“ (3,16). Po nichž následuje výzva k pokání, k „vzpamatování se“. I zde je však ujištění o jeho lásce k lidem. Protože trestá ten, kdo miluje (3,19).

ZÁVĚR

Janovo Zjevení reaguje na situaci své doby spoustou sugestivních obrazů, kterými se jí snaží vyjádřit. Někdy tyto obrazy mohou způsobovat obavy, ba i děsit, ale to jistě není autorovým záměrem. V první řadě je zde výzva a naděje. Výzva k zamyšlení, k sebezpytu. K obrácení se a navrácení k původnímu odkazu našeho Pána. K naději, že je vše bezpečně ukotveno v Bohu, a to včetně nás. On je ten první a poslední. Byl na začátku, bude i na konci. Vše pevně drží ve svých rukou.

To hlavní, co se z knihy Zjevení dozvídáme, je jakousi analýzou situace. V jednotlivých vzkazech do místních sborů je nastíněn jakýsi vzorek lidí a jejich postojů, možná úskalí, se kterými se křesťan té doby mohl setkat. Různé možnosti, které mohou nastat. Snaží se nám ukázat, jak k dané situaci došlo a jaká je prognóza do budoucna. Dobrá, pokud dojde k obrácení, nebo špatná, pokud se člověk nevrátí na správnou cestu. Kniha mluví do přítomnosti. Je útěchou pro ty, kteří snášejí nějaké protivenství. Pro ty, kteří už možná ani nevidí východisko. A nebo také výzvou důraznou pro spáče, kteří zůstali stát na místě ukolébání klidnou dobou.

V minulosti se mnozí snažili dosadit své vlastní svízelné situace do Apokalypsy. Převést vše to, co Jan napsal (někdy i slovo od slova) na svou situaci. Tyto pokusy ale ztroskotaly a ztroskotají. Nelze jinak. Autor knihy Zjevení popsal to, co prožíval on a jeho současníci, charakterizuje základní rysy událostí a to, co k nim vedlo, k čemu povedou. To vše se v historii samozřejmě může opakovat a opakuje. Ať už jde o pronásledování pro víru (nejen křesťanskou), které je dnes velmi aktuálním tématem, nebo o tichý souhlas s „pohanskými kultury“ (nabídka je v dnešní době taktéž velmi pestrá) a nebo o vlastní „vražnost“, kdy se prostě nehýbeme z místa, kdy jsme se nechali ukolébat „blahobytem“ (v našich podmínkách lze říci, že na chudobu, útlak či jiná protivenství – v porovnání s jinými zeměmi - netrpíme).

A tady skutečně může mít poselství Janovy apokalypsy své analoogie. A pokus o aplikaci může být přínosem. Může nás vést k zamyšlení, zda lze něco v našem životě z víry změnit. Může nás utěšit, když se přece stane, že budeme trpět nedostatkem. Může nám pomoci svým poselstvím k vytrvalosti v zápase se zlem, protože toto utrpení má v Kristových očích smysl, i když my ho tam zrovna nevidíme. Může nás vést k uvědomění, že Pánu Bohu se to nikdy nevymkne z ruky, že všechny situace, i když ne zrovna jednoduché, jsou nějakým způsobem důležité.

Výzva Zjevení je v onom „Neboj se!“⁹⁶ Máme před sebou určitý návod. Ve svědectví životů svých bratrů a sester v Kristu. V Efezu trpěli pro jméno Pána, ale nepodlehli únavě a on si toho váží.⁹⁷ Ve Smyrně snášeli urážky, byli chudí, ale to oni získají vítězný věnec života pokud vytrvají.⁹⁸ V Pergamu byl dokonce pro víru zabit Ježíšův věrný svědek Antipas.⁹⁹ Kříž, který v těchto obcích nesli, ale není zbytečný. Naopak. Zdá se být pro spásu naprosto nezbytným. Pán nechce jen splývání s okolím, vyhýbání se konfrontacím kompromisy. To se mu přičí.¹⁰⁰ Ani nechce takové, kteří sedí s rukama v klíně, spokojení s tím, co mají.¹⁰¹ Chce akci. Aby se k němu lidé přiznali, protože jedině tak se bude moci on přiznat k nim.¹⁰² Být s Kristem, následovat jej, jít v jeho šlépějích, klidně až na smrt. Vpustit ho do svého života. Dát mu prostor, aby se v něm mohl zabydlet. Být skrze něj, s ním a v něm.

*„Hle, stojím přede dveřmi a tluču; zaslechne-li kdo můj hlas, otevře mi, vejdu k němu a budu s ním
večeřet a on se mnou.“ (Zj 3,20)
„Amen, přijď, Pane Ježíši!“ (Zj 22,20)*

96 Zj 2, 10

97 Zj 2,3

98 Zj 2,9-10

99 Zj 2,13

100 Zj 2,14-15, 20

101 Zj 2,4; 3,1-3, 15-17

102 Zj 3,5

LITERATURA

Edice biblického textu a biblické překlady

Bibli svatá, aneb, Všecka svatá písma Starého i Nového zákona: podle posledního vydání Kralického z roku 1613. Praha: [s.n.], 1899

Jeruzalémská Bible, Písmo svaté vydané jeruzalémskou biblickou školou. Krystal OP, Praha.

BIBLE, Písmo svaté Starého a Nového zákona, český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, 1992

Řecko-český Nový zákon. Novum Testamentum Graece, Nestle-Aland, 27. vyd. Nový zákon, Český ekumenický překlad, přeložila Ekumenická komise pro Nový zákon. Tichý, Ladislav. Slovník novozákonní řečtiny. Praha: Česká biblická společnost, 2011

Komentáře

MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, Praha: Centrum biblických studií AVČR a UK, 2012

HARRINGTON, Wilfrid J. - HARRINGTON, Daniel J. *Kniha Zjevení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012

SCHEUCH, Richard. *Průvodce apokalypsou*, Praha: Česká katolická charita, 1988

GIESEN, Hans. *Kniha Zjevení apoštola Jana*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999

REJCHRT, Luděk. *Apokalypsa aneb Zpěv o naději*. Praha: Kalich, 2006

SLABÝ, Jindřich. *Výklad vybraných míst Janova Zjevení*, Jihlava: Evangelické nakladatelství ENA, 1990

SCOTT, Hahn. *Hostina beránkova*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006

ŽÁK, Vladislav. A. *Apokalypsa*, Praha: Evangelická církev metodistická, 2005

OTTER, Jiří. *Dopisy andělům. Odměny vítězům*, Praha: Kalich, 1993 MOLNÁR, A. *Lístky o mladé církvi*, Praha: Kalich, 1952

GÁBRIŠ, Karol. *Zjavenie Jána*, Bratislava: Církevné nakladateľstvo, 1990 BEN

WITHERINGTON III. *Revelation*. Cambridge University Press, 2003

AUNE, David Edward. *Revelation 1-5*. Word Biblical Commentary 52A. Nashville: Thomas Nelson, 1997

BEALE, Gregory K. *John's use of the Old Testament in Revelation*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998

- MOUNCE, Robert. H. *The Book of Revelation, The New International Commentary on the New Testament*, 1997
- POHL, Adolf. *Die Offenbarung des Johannes*, Berlin: Linzausgabe EVA 1972
- SCHLATTER, Adolf. *Die Briefe und die Offenbarung des Johannes*, Berlin: evangelische verlagsanstalt, 1953
- LOHMEYER, Ernst. *Die Offenbarung des Johannes*, Tübingen. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1970
- LOHSE, Eduard. *Die Offenbarung des Johannes*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998
- HEMER, Colin J. *The letters to the seven churches of Asia in their local setting*, Sheffield : Sheffield Academic Press, 1986
- RAMSEY, William M. *The letters to the seven churches of Asia and their place in the plan of the Apocalypse*, London: Hodder and Stoughton, 1904
- BARCLAY, William. *Revelation of John*, Westminster John Knox Press, 2017
- WALVOORD, John F. *The Revelation of Jesus Christ*, Moody Publishers, 2011

Ostatní literatura

- RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum, 2008
- RYŠKOVÁ, M. *Pavel z Tarsu a jeho svět*, Praha: Karolinum, 2014
- COLLINS, John J. *The Apocalyptic Imagination. An Introduction to Jewish Apocalyptic Literature*, Cambridge, U.K., 1998
- KLAUCK, Hans J. *Die religiöse Umwelt des Urchristentums I. Stadt- und Hausreligion, Mysterienkulte, Volksglaube*, Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH, 1995
- KLAUCK, Hans J. *Die religiöse Umwelt des Urchristentums II. Herrscher- und Kaiserkult, Philosophie, Gnosis*, Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH 1996
- STEGEMANN, Ekkehard W. - STEGEMANN, Wolfgang. *Urchristliche Sozialgeschichte. Die Anfänge im Judentum und die Christusgemeinden in der mediterranen Welt*, Stuttgart: W. Kohlhammer, 1995
- SPILSBURY, Paul. *Trůn, beránek a drak*, Praha: Návrat domů, 2005
- CUVILLIER, Elian. *Apokalypsa byla zítra*, Třebenice: nakladatelství Mlýn, 2001
- FINLEY, Mark - MOSLEY, Steven. *Dopisy z vyhnanství*, Praha: Advent-Orion, 2007
- SOUŠEK, Zdeněk. *Knihy tajemství a moudrosti II. Mimobiblické židovské spisy: pseudoepigrafy*, Praha: Vyšehrad, 1998
- SOUŠEK, Zdeněk. *Knihy tajemství a moudrosti III. Mimobiblické židovské spisy: pseudoepigrafy*, Praha: Vyšehrad, 2013

- Pirkej Avot. Výroky Otců. Traktát Babylonského talmudu s paralelním českým překladem a komentářem*, Praha: Sefer, 1994 (překlad a komentář Bedřich Nosek)
- Spisy apoštolských otců*, Praha: Kalich, 2004
- EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny (Ecclesiastica historia)*, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988;
- PLINIUS SECUNDUS, Gaius, *Kapitoly o přírodě*, Praha : Svoboda, 1974
- PLINIUS ML., Gaius. *Dopisy*. Praha: Jan Laicher 1942 (překlad: R. Kuthan)
- TACITUS. *Letopisy*, Praha: Svoboda, 1975
- HÉRODOTOS. *Dějiny*, Praha: Odeon, 1972
- STRABO - STERRETT, John R. S. *The geography of Strabo*. California: Stanford University Libraries, 1983
- PELIKÁN, Jaroslav. *Ježíš v proměnách staletí*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008
- HOBLÍK, Jiří. *Proroci, jejich slova a jejich svět*, Praha: Vyšehrad, 2009
- VOPŘADA, David. *Kněžství v prvních staletích církve I., 1.-3. století*, Praha: Krystal OP, 2018
- POKORNÝ, Petr. *Literární a teologický úvod do Nového zákona*, Praha: Vyšehrad 1993
- TICHÝ, Ladislav. *Úvod do Nového zákona*, Vyd 2. přepracované. Svitavy: Trinitas, 2003
- DOUGLAS, James D. a kol. *Nový biblický slovník*, Praha: Návrat domů, 1996